

Bereczki András

**Az észtországi és finnországi
nemzetiségi politika tükröződése a két világháború közötti
Magyarországon¹**

**The Reflection of Estonian
and Finnish Nationality Politics in Hungary
between the Two World Wars**

Between the two World Wars, several Hungarian works examined Estonian and Finnish nationality politics. Not only the idea of related nations and the topicality of the issue in Hungary nourished the interest of the researchers but also the exemplary development of the minority protection systems in the two Northern states.

Az I. világháború utolsó éveitől kezdve meghatározó jelentőségű változások zajlottak le a magyar, a finn és az észt nép életében. Háborús veszteségek és vereség, forradalmak és gazdasági összeomlás gyengítették Magyarországot, mely a világháborút lezáró békerendszer kialakítását követően feloldhatatlannak tűnő politikai és identitásbeli traumát élt át. Régjében vezető szerepétől megfosztva, szövetségesek nélkül maradván Magyarország politikai mozgásterét, lehetőségei igen korlátozottá váltak, s mindez természetesen a közhangulatra és a politikai célok kijelölésére is erősen rányomta a bélyegét. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a Magyar Királyság területén élő nemzeti kisebbségek nagy száma és fokozódó politikai szerepvállalása tette évtizedek óta aktuálissá a nemzetiségi politika kérdését. A Monarchia felbomlását követően a határokon kívül került magyarok nemzeti kisebbséggé válása indokolta ugyanezt. A magyar változásokkal egy időben a nem kis nehézségek után függetlenségét elnyert Finnország és Észtország is hozzáláthatott új életének megalapozásához: önálló államának kiépítéséhez és szövetségesek kereséséhez, mely – figyelembe véve az előzményeket – Finnország számára tűnhetett egyszerűbb feladatnak.

Az I. világháborút megelőzően Magyarországon nagyrészt csak a tudományos körök foglalkoztak a finnekkel és az észtekkel, az 1920-as és 1930-as években azonban megnövekedett az érdeklődés a másik két, saját államisággal rendelkező finnugor nép iránt a magyarság szélesebb rétegeiben is. Látványosan fejlődtek, s lassanként az élet valamennyi területére kiterjedtek a kulturális, tudományos, politikai és gazdasági kapcsolatok, nagyon sikeres „finnugorközi” találkozók szerveződtek, az ún. kultúrkongresszusok. Az állami támogatást élvező kapcsolattartás intézményesült az államközi szerződés-

¹ Az alábbi tanulmány Bereczki András: *Észtország és Finnország nemzetiségi politikája a két világháború között* (Budapest, 2001.) című doktori disszertációjának (PhD) egyik fejezetét tartalmazza. Rövidebb áttekintés ugyanerről a témáról a 9. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson Tartuban hangzott el finnül: Suomen ja Viron kansallisuuspolitiikan heijastuminen Unkariin maailmasotien välisenä aikana. In: *Congressus Nonus Internationalis Fenno–Ugriarum*. 7–13. 8. 2000 Tartu. Pars VII. Redegit: Tonu Seilenthal. Tartu, 2001. 321–329.

sek által, valamint a tartui és a helsinki egyetemen felállított magyar intézetek és lektorátusok létrehozásával.²

Magyarországon és a szomszédos országok magyarsága körében tehát kiemelt figyelem kísérte általában a nemzetiségi politikával és kisebbségvédelemmel kapcsolatos híradásokat. A közép-európai több tekintetben eltérő finnországi nemzetiségi helyzetet számos írás érintette, különböző megközelítési módot használva, más-más kérdésre helyezve a hangsúlyt. A szinte kizárólag a finnországi svédekről³ beszámoló munkák természetesen szólnak az autonóm önkormányzattal rendelkező Ahvenanmaáról (Åland) is. Az észtországi nemzeti kisebbségekről, önkormányzataik kulturális autonómiájáról, a törvény keletkezéséről, szövegéről, végrehajtásáról és más, a kisebbségeket is érintő törvényekről Csekey István számolt be, a témát érintő más magyar szerzők döntő többségben az ő tanulmányaira, ismertetéseire hivatkoznak. Jelentős még Csekey tevékenysége az észt és finn alkotmány, jogrendszer és politikai berendezkedés magyarországi megismertetésében is. Oktatói és tudományos munkásságával hozzájárult szakterülete észtországi fejlesztéséhez, továbbá az észtországi kisebbségek kulturális autonómiatörvényének és egyéb jogainak nemzetközi megismertetéséhez. A témánkkal kapcsolatos kérdések legszélesebb skáláját kétségkívül az ő munkáiban találhatjuk, ezért az ő munkásságával kicsit részletesebben is foglalkozunk. E tanulmányban áttekintést kívánunk nyújtani arról, hogy a két világháború közötti Magyarországon kik foglalkoztak az észt és finn nemzetiségi politikával, milyen jellegű művek születtek, és milyen kép alakulhatott ki a téma iránt érdeklődő magyar olvasóban.⁴

A könnyebb és logikusabb áttekinthetőség kedvéért az alábbiakban megpróbáljuk csoportosítani (a teljesség igénye nélkül) a témánk szempontjából érintett fontosabb műveket az író személye, az írás jellege, továbbá a megjelenés helyének figyelembevételével.⁵ A II. világháború idején megjelent művek is szerepelnek áttekintésünkben, mivel élesebb korszakhatár a művek jellegét illetően csak a háború befejeztével mutatkozik.

² Bővebben: Szij Enikő: A finnugor néprokonsági eszme a 20-as, 30-as években. In: *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 1.) Szerk.: Kincses Nagy Éva. Szeged, 1991. 73.; Lakó György: *A finn társadalom arculata a történelem tükrében. Északi Rokonaink*, 8. 1943. (ápr.) 29–30.; Nagy Iván, vitéz: *Finnország–Észtország. (Kulturális kapcsolataink Északi Rokonainkkal)*. Klny. Budapest–Kecskemét, 1939.; Bereczki András: A finn és észt történelem kutatása Magyarországon. In: *125 éves a budapesti finnugor tanszék*. Jubileumi kötet. Szerk.: Domokos Péter, Csepregi Márta. Budapest, 1998. 125–128.; Bereczki András: Lyhyt katsaus Suomen historian tutkimukseen Unkarissa. In: *Historia Fenno-Ugrica* I: 1. Oulu, 1996. 101–109. (Az idézetek és az idézett művek címeinek helyesírásában nem történt változtatás.)

³ Oroszokról, németekről, lappokról stb. általában nem esik szó kis számuk, szervezetlenségük és ismeretlenségük miatt (a német szakirodalom nem foglalkozott e néptörödek helyzetével). Erről: Cseresnyés Iván: Finnország népkisebbségeinek helyzete. *Magyar Kisebbség*, 1940/1. 5.

⁴ A finn történelemről írt magyar munkák bibliográfiáját lásd: Bereczki András: A finn történelemről magyarul megjelent művek bibliográfiája 1997-ig. (*Budapesti Finnugor Füzetek* 11.) Budapest, 1999. 56 p.

⁵ Az eltérő műfajok, a megírás szándéka és egyéb tényezők miatt is e csoportosítás nem felel meg a szigorúan vett tudományos kritériumoknak.

Nyelvészek és írók a nemzetiségi politikáról

Ebbe a csoportba sorolhatjuk a Finnországról és Észtországról szóló könyveket, úti beszámolókat, a gyűjteményes kötetekben szereplő tanulmányokat, továbbá a rokon népekkel (is)⁶ foglalkozó folyóiratokat, amelyekben a témánkat érintő rövidebb-hosszabb írások és híradások láttak napvilágot. A finn és az észt népet, nyelvet, kultúrát általában jól ismerő – gyakran a néprokonsági mozgalomhoz kötődő – szerzők a finnek és észtek szemszögéből megközelítve a nemzeti kisebbségek kérdéskörét nagymértékben járultak hozzá a magyarországi szélesebb közönség tájékoztatásához, a véleményformáláshoz. Ha nem is volt minden szerző szakértője a kisebbségekkel kapcsolatos európai joggyakorlatnak, nemzetközi elvárásoknak, a téma magyarországi aktualitása felbátorított több szerzőt, hogy érzelmeinek leplezése nélkül állást foglaljon. Szóba kerülnek náluk (a rendszerezés és elemzés igénye nélkül) a leglényegesebb kérdések: a kisebbségekre vonatkozó törvények és azok betartása, a közoktatás és a sajtó kérdése, a kisebbségek jövője, a nemzeti radikális mozgalmak viszonya a kisebbségekhez és így tovább. Az idesorolt szerzők némelyike példának állítja a feudális maradványokkal küszködő Magyarország számára a társadalompolitika területén szélesebb demokráciát nyújtó két északi államot, ami bizonyos esetekben már-már idealizált kép felvázolásaként tűnhet az egyébként tárgyilagosságra törekvő hangvételben. Érdekes ugyanakkor, hogy egyes szerzők nem térnek ki a kisebbségek helyzetének bemutatására, ha azt az általuk tárgyalt téma vagy a címválasztás egyébként indokolná is.⁷

Finnország

Gróf Teleki Pál ösztönzésére és előszavával jelent meg 1928-ban egy színvonalas tanulmánykötet a finnekről és az észtekről.⁸ A kötet népszerű formában adott közre a két államról és népről magyar szakértők által írt tanulmányokat, amelyek közül több is érinti témánkat.

Ezen kötetben a finnek társadalmi életéről írva Faragó József⁹ hosszabban időzik ennél a kérdésnél, történeti háttérrel adva és személyes tapasztalatait is beleszőve. Az alig kilenc esztendő nemzeti függetlenségre és a természetes fejlődés hiányára vezethető vissza szerinte néhány szokatlan jelenség: „E szokatlan jelenségek közül az Ahvenanmaa nevű svéd

⁶ Az 1913–1944-ben megjelent *Turán* című folyóirat a nyelvrokon vagy rokonnak vélt (törökök, japánok stb.) népekről kívánt információval szolgálni. E folyóiratról és a turanizmusról bővebben: Kincses Nagy Éva: A turáni gondolat. In: Kincses Nagy Éva (szerk.): (1991): 45–49.; Szij Enikő: Pánfinnugor és antifinnugor elméletek, mozgalmak. In: *125 éves a budapesti finnugor tanszék*. Jubileumi kötet. Szerk.: Domokos Péter, Csepregi Márta. Budapest, 1998. 147–148.; Bereczki András: Suomen historian tutkimuksesta Unkarissa. In: *Specimina Fennica I*. Szerk.: Lahdelma, Tuomo – Pusztay János. Quinqueecclesiae (Pécs), 1989. 62., 70. Az elsősorban Finnországról és Észtországról szóló *Északi Rokonaink* című folyóirat jóval egységesebb.

⁷ Pl. Lakó: (1943); Papp István: A finn példa. *Társadalomtudomány*, 1942/2. 223–253. (Schiffer Miklós: *Hogyan valósult meg a finnek nemzeti egysége. Mit láttam Finnországban?* Szeged, 1935. 80 p.)

⁸ *Finnek. Észték. A magyarok északi testvértársai*. Írta: Bán Aladár, Csekey István, Faragó József stb. Budapest, 1928. 335 p. Ennek a kötetnek mintegy a téli háborúval kiegészített változata: Nagy Iván, vitéz (szerk.): *Finnország 1940*. Budapest, 1940. 287 p.

⁹ Faragó József: A finnek társadalmi élete. In: *Finnek. Észték*. (1928): 106–128.

nyelvű szigetcsoport széles körű önkormányzata, kiváltságos kezelése és a finn nyelv tanításával szemben elfoglalt álláspontja, valamint az anyaország svéd nyelvű kisebbségének viszonylagos gazdasági és kulturális fölénye, az állami kiadásoknak a svéd nyelvű kultúra javára történő aránytalan megoszlása és a két »hazai nyelv« teljesen egyenjogú hivatalos használata ötlik szemünkbe elsősorban.”¹⁰

A következőkben személyes megfigyeléseiről is számot ad: „...a lakosság rohamosan fogyasztó svéd nyelvű része leereszkedéssel kezeli a finn nyelvű többséget manapság is. A svéd nyelvű tulajdonosok üzletében feltétlenül a svéd nyelvű felírások vannak első helyen. A svéd kézen levő fővárosi villamosvasutak kalauza svédül kiáltja először az állomások nevét, s még véletlenül sem történhetik megfordítva e sorok írásakor.”¹¹ Folytatva e felsorolást azonban megjegyzi, hogy e sajátos jelenségek egyre ritkábbá válnak. Ezt követően ír a svéd nyelvűek kiváltságainak megszüntetéséért fellépő finn nyelvű „társadalmi szervezkedésről”, de utal arra is, hogy az államhatalom szemben áll minden gyors ütemű változtatási törekvessel. A statisztikai adatokra hivatkozva a finn nyelvűek szembetűnő előretöréséről és a svédek beolvadásáról, vegyes házasságáról, arányszámuk csökkenéséről is szót ejt, valamint a finn nyelvűeknek a svéd nyelvű területekre történő tömeges költözéséről. A finn nyelv jogainak elismeréséből származó eredménynek tartja azt, hogy szélesebb néprétegek számára vált lehetővé a művelődés, erősödött a nemzeti identitás. A Valódi Finnek Szövetsége (Aitosuomalaisten Liitto) céljaként a finn lelkiismeret fölírását és a svéd privilégiumok megszüntetését jelöli meg.¹² Röviden megemlíti azt is, hogy a svéd néppártot csaknem kizárólag nyelvi és nemzetiségi kérdések választják el a másik két finn polgári párttól. Faragó a zsidóság finnországi szerepét, anyagi helyzetét, társadalomban elfoglalt helyét meglepően csekélynek tartja.¹³

Ávédik Félix¹⁴ is ad rövid történeti magyarázatot útleírásában arról, hogy miért vannak svéd nyelvű iskolák, színházak és újtjelzőtáblák Finnországban, majd ír az „Új Finnek” mozgalmáról, amely céljául tűzte ki, „...hogy a nemzeti élet fejlődésének elősegítésére a svédeknek kulturális és gazdasági téren való fontos szerepét ellensúlyozzák, sőt teljesen visszaszorítsák”.¹⁵

A finn–ész–magyar kapcsolatok lelkes építője, Bán Aladár, ugyancsak 1927-ben röviden beszámol az „igazi finnek” mozgalmáról.¹⁶ A majdnem hétszáz éven át tartó svéd uralommal indokolja, „...hogy a svéd elem még mindig aránytalanul sok előnyt, sőt előjogot birtokol az államalkotó nemzet rovására. A svéd nyelv a köz- és állami élet minden ágában egyenrangú a finnel, az iskolában pedig határozottan előjogokat élvez”. Yrjö Johnsson professzor II. finnugor kultúrkongresszuson elhangzott előadására hivatkozva írja, hogy „...a finnországi svéd nyelvű tanintézetek aránylag sokkal nagyobb államsegélyt kapnak, mint a finnek”. Ezzel indokolja az „igazi finnség” (aitosuomalaisuus) mozgalmának megszületését, „... amely célul tűzte ki a nemzeti nyelv érvényesítését az egyetemen, az iskolában és a közéletben. Kemény küzdelemre van kilátás, mert a gazdag és művelt svédég – a lakosság 10 százaléka – nehezen enged kiváltságaiból.”

¹⁰ Uo. 106.

¹¹ Uo. 107.

¹² Uo. 124.

¹³ Uo. 108–109.

¹⁴ Dr. Ávédik Félix: *Északi rokonainknál és barátainknál*. Budapest, 1927. [Finnországról: 65–110.]; a finnországi svédekről: 71–72.

¹⁵ Uo. 72.

¹⁶ B.[án] A.[ladár]: Az „igazi finnek” mozgalma. *Turán*, 1927/1–2. 32–33.

A közismerten finnbarát író és újságíró, Kodolányi János, az 1930-as évek második felében öt alkalommal járt Finnországban, élményeit több könyvben is megörökítette 1937-től kezdődően.¹⁷ Ő is a finnek szemszögéből közelíti meg a „svédkérdést”, érzékletesen bemutatva annak kényességét. „Mert ilyen kérdés van, hiába gondolják és mondják minálunk, hogy *Finnországban* közmegelegedésre elintézték a nemzetiségi kérdést. És bár sem a finn, sem a svéd sajtóban nem olvashatunk olyasmit, ami akár az egyik, akár a másik népet sértené, sőt a közigazgatás, a politikai élet, a nyilvánosság bármely területén kínos gonddal kerülnek minden olyan megnyilatkozást vagy intézkedést, amely a svéd érzékenységet bántathná, az egyetlen probléma ez, amely kivétel nélkül heves vitára ingerli ezeket a csendes, alig politizáló embereket. Igen, a »svédkérdéssel« naponként és óránként találkozom, felbukkan a legegyszerűbb emberekkel folytatott beszélgetéseimben csakúgy, mint a szellemi arisztokrácia körében, előbukkan véletlen, kicsiny és jelentéktelen helyzetekben, s állandóan éreztem velem, hogy *mélyreható, a lelkekbe erősen benyúló* ügyről van szó.”¹⁸ Kodolányi szerint a finnországi svédek a finn gazdasági élet sok fontos pozícióját tartják kezükben, politikai súlyuk tekintélyes. Ezt követően hosszabban ismerteti a finnek „sérelemeit” (pl.: „...ahol ők [a finnországi svédek – B. A.] vannak felül, *hallani sem akarnak mindarról, amit a maguk számára elvárnak.*”¹⁹) Személyes tapasztalatait a kisebbségi politikával kapcsolatban a következőképpen foglalja össze: „... a svédek tökéletesen szabad életet élnek, iskoláik, lapjaik, kulturális társaságaik és intézményeik vannak, azokban finnek nem működnek, önkormányzatuk hibátlan, nyelvüket az országban szabadon használják, ahol csak tudnak svédül. A svéd községekben svéd nyelven szólnak a hirdetések, utcanévek, hivatali és boltfeliratok.”²⁰ A szerző e témát azzal zárja le, hogy a finnországi svédek újabb nemzedéke együtt kíván dolgozni a finnekkel, és a finn kultúra iránt tárgyilagosságot és tiszteletet tanúsít.²¹

Finnországról írott, először 1939-ben kiadott könyvében a nyelvész Erdődi József a történelmi háttér és a hivatalos nyelvhasználat gyakorlatának felvázolása mellett megpróbálja a „nyelvek harcát” mélyebben is elemezni. „Emögött a kultúrharc mögött, amelyben a svédek mindég a szabadságra hivatkoznak, tulajdonképpen gazdasági érdekek harca rejlik. A finnek szeretnék kiszorítani a svéd elemeket a kultúrájukkal elfoglalt helyekről, és azt kívánják, hogy számarányuknak megfelelően foglaljanak el állásokat az állami életben és számarányuknak megfelelő iskoláik legyenek csak. A harc folyik, a kérdés eldöntetlen, de rengeteg svéd látogatja az egyetemet és törekszik fölfelé.”²² Az elfinnesedésre utalva Erdődi szerint a „harc” vége előrelátható: „Számárujuk állandóan csökken és a svéd ifjúság földja a harcot, alkalmazkodik az uralkodó elemhez, átveszi annak nyelvét. Előrelátható, hogy előbb-utóbb szinte teljesen be fognak olvadni.... A finnek szerencséje, hogy nem kezelik ezt a kérdést gyűlölettel.”²³

A Finnországot ugyancsak jól ismerő vitéz Nagy Iván miniszteri tanácsos 1942-ben a finnországi földrajzi nevek finn elnevezésének használatára szólítja fel a magyar olvasót,

¹⁷ Összefoglalásunkban az ifj. Kodolányi János által szerkesztett kiadást használtuk fel: Kodolányi János: *Suomi*. Budapest, 1990. [A finnországi svédek kérdéséről: 69–75.]

¹⁸ Uo. 70.

¹⁹ Uo. 72.

²⁰ Uo. 74.

²¹ Uo. 75.

²² Dr. Erdődi József: *A mai Finnország. (Épülő ország)*. Szeged, 1940. 161 p.

²³ Uo. 106.

miivel a svéd változat sértheti a finnek fülét.²⁴ Elismeréssel ír a toleráns finnországi nemzetiségi politikáról, majd így folytatja: „A 300 000 főnyi svéd lakosságból sok ezren vannak, akik finnül egyáltalán nem is tudnak, mert a svéd iskolákban, amelyek pedig aránylag nagy számban vannak – hiszen a svédek gazdaságilag erősebb, városi tehetős rétegét alkotják –, a finn nyelvet alig tanítják.”²⁵

Paikert Géza, a kulturális minisztérium osztályvezetője 1943-ban megjelent írásában²⁶ nagyra értékeli Finnország nemzetiségi politikáját, és ezzel kapcsolatban kitér a Svédországgal fennálló kapcsolatokra is, amelyekben azért „helyel-közzel” súrlódások is előfordultak e kérdés miatt. „Nemzeti kisebbségeikkel való bánásmódjuknál is megnyilvánul a finn tolerancia. Finnország lakosságának mintegy 10%-a svéd, akik nyelvüket, saját népi kultúrájukat, szokásaikat és hagyományait maradéktalanul megőrizték és pedig nem utolsósorban azért, mert erre a finnek módot és lehetőséget nyújtottak. Ezt a bánásmódot a svédek dicséretreméltó loyaltással hálálták meg s nem egy finnországi svéd szerzett személylén keresztül hervadhatatlan dicsőséget Finnországnak. ... a finn–svéd viszony a mostani háború kitörése óta hatalmas lépéssel halad a mindkét részről óhajtott legjobb állapot felé...”²⁷

Észtország

Észtország nemzetiségi politikájáról a legtöbb publikáció és előadás egyértelműen Csekey István nevéhez fűződik, mások inkább csak érintették ezt a kérdést. Mielőtt az ő munkásságának ismertetésére rátérnénk, szóljunk röviden a többiektről.

Ávédik Félix úti beszámolójában az észtországi németekkel kapcsolatban a történeti háttér érzékeltetése után már konkrét kérdésekkel foglalkozik: „Ezek után nem lehet csodálkozni az 1919. október 10-i észt agrártörvény radikalizmusán, mely minden lovagi birtokot államtulajdonnak nyilvánított. ... A német lovagok leszármazóival, illetve jogutódaival szemben kifejezésre jutott gyűlölet azonban nem jelenti egyúttal a német nép egyetemével szembeni ellenszenvet is. Ennek még a feltételezését is kizárja a német kultúra nagy térhódítása (németül majd mindenki beszél), amelynek egyik jellegzetes kifejezője a tallinni hatalmas német színház is.”²⁸

Virányi Elemér 1923-tól öt esztendőn keresztül a magyar nyelv és irodalom lektora volt a Tartui Egyetemen. Az észt társadalmi viszonyok bemutatásakor²⁹ Virányi röviden utal a kisebbségeket is érintő néhány momentumra: „Hét évszázad minden lefojtott szociális keserősége magyarázza meg azt a gyökeres agrárszociálpolitikát, amelyet a felszabadult észtek országuk politikai függetlenségének megóvása érdekében a német földesurakkal szemben alkalmaztak.”³⁰

Érdekes a korábbi finnországi és észtországi elitek összehasonlítása kapcsán tett megállapítása: „Szerencsésebb és termékeny többfejlődés történt pl. a rokon Finnországban,

²⁴ Nagy Iván, vitéz: *Suomi az ezer tó országa*. Budapest, é. n. [1942] 5.

²⁵ Uo.

²⁶ Dr. Paikert Géza: *A finn példa. Északi Rokonaink*, 8. 1943. (ápr.) 9–11.

²⁷ Uo. 11.

²⁸ Ávédik: (1927): 58.

²⁹ Virányi Elemér: Az észt nép társadalmi viszonyai. In: *Finnek. Észtek*. (1928): 129–142.

³⁰ Uo. 131.

ahol a svéd uralkodóosztály a finn mentalitást svéd orientációjúvá nevelte s ezzel megvetette a mai finn kultúr állam alapját.³¹ A szerző szerint „... az észti nacionalizmus inkább ösztönös, igazán a vérségi kötelékek érzésén és ápolásán alapuló faji szolidaritás. A múltban hiányzó észti hivatalnokosztállyal kapcsolatban megjegyzi: „Elenyésző számú a zsidóság (ma is csak 0,4%) s az orosz törvények szerint csak a városokban telepedhetett meg. ... viszont a zsidóság nem férközhetett be izgató elemként a hanyatló nagybirtok és a feltörekvő parasztréteg közé.”³² A politikai erőviszonyok taglalásánál megjegyzi: „Világnezetileg a néhány százaléknyi kisebbségek (németek, oroszok) a polgári pártokhoz tartoznak.”³³

Finnországban és Észtországban, a fiatal nemzetállamokban, ahol a korábbi vezető elit nem tartozott a lakosság többségét alkotó nemzetiséghez, a 20. század folyamán többször is sor került a családnevek tömeges „nemzetisítésére”, s ezt több magyar szerző is megemlíti. Például Bán Aladár 1936-ban beszámol arról, hogy Észtország „cél tudatosan törekszik eltüntetni a hét évszázadig tartó idegen uralom nyomait”, többek között az idegen nyelvű nevek (önkéntes) észtesítésével. A kevésbé sikeres 1920-as törvényt az 1934-es követte, melynek hatására egy év alatt több mint 40 ezren változtattak családnevet. Finnországban pedig 1935-ben 50 ezren.³⁴

Az általunk tárgyalt korszak utolsó magyar lektora Tartuban Fazekas Jenő volt. 1942-ben megjelent – egyébként nagyrészt objektivitásra törekvő – tanulmányában³⁵ a németországi fajelmélet hatása alá kerülve alaposan félreértelmezi az észtországi kisebbségek számára lehetővé tett kulturális autonómia intézményét. A Päts-féle államrendszerről a következőket írja: „Ez az ideológia a fajelméletnek megfelelően kizárólag csak az észti fajra támaszkodott, tagadta az asszimilációt és a 88,2%-ot képviselő vezető észti fajtól, mint államalkotó rétegtől kulturautonómia l is berendezkedéssel jogilag is elkülönítette a kisebbségeket: németeket, oroszokat, svédeket, zsidókat. Azok között éles határokat vont, bár nekik állampolgársági szempontból minden jogot biztosított. Ez a berendezkedés ilyenformán nagyon közeledett a szocializmussal erősen telített finn nacionalizmus felé.”³⁶

A két világháború közötti észti és finn nemzetiségi politika Csekey István munkásságában

Csekey István (1889–1963) a két világháború közötti magyar jogtudomány jelentős személyisége volt. Nyolc éven keresztül az észtországi Tartu egyetemén dolgozott a közigazgatási jog professzoraként, így személyes tapasztalatokat szerzett az ottani politikai és jogi rendszerről és azok változásairól. Tudományos munkássága elsődlegesen nem (csak) az észti jogrendszer elemzésére irányult, de életművében jelentős helyet foglal el ez irányú tevékenysége is, amely kutatási témánk szempontjából olyan jelentőségű, hogy feltétlenül megérdemli a részletes bemutatást, elemzést.

Áttekintésünk elsősorban a magyar nyelvű munkákra támaszkodik, de igyekszünk utalni más nyelveken közreadott tanulmányaira is, ezáltal valamennyire figyelemmel kísérni

³¹ Uo. 131.

³² Uo. 137.

³³ Uo. 141.

³⁴ B.[án] A.[ladár]: Nemzeti nevek felvétele Észtországban. *Turán*, 1936/1–4. 66.

³⁵ Fazekas Jenő: *Az észtek sorsa. Észt Rokonaink*, 7. 1942. (dec.) 140–156.

³⁶ Uo. 144.

műveinek nemzetközi ismertségét. Csekey nagy figyelmet fordított munkáinak minél több nyelven történő közreadására, ugyanakkor törekedett arra, hogy akár kivonatos formában, de magyar nyelven is napvilágot lássanak eredetileg más nyelven megjelent művei, és eljussanak a trianoni határokon kívüli magyarsághoz is.³⁷ Gondolatainak bőséges idézése egyben bepillantást nyújt az észt és a finn nemzetiségi politika korabeli magyar nyelvű bemutatásának, elemzésének légkörébe. A hangsúlyt nem Csekey napilapokban megjelent ismertető cikkeire, hanem inkább elemző tanulmányaira fektetjük.

Ahogy arra már utaltunk, az észtországi nemzetiségi politika iránt érdeklődő magyarok ezzel kapcsolatos ismereteiket gyakorlatilag az ő műveiből szerezhették. Finnországról több forrás állt rendelkezésre. Csekey nemcsak szakterülete kiváló ismerője volt, de egyben az észt és a finn nép barátja, valamint az e népekkel fenntartott magyar kapcsolatok lelkes híve is. E tárgykörben is több könyv, tanulmány és híradás fűződik a nevéhez. Oktatói és tudományos munkásságával hozzájárult szakterülete észtországi fejlesztéséhez, valamint az észtországi kisebbségekre vonatkozó kulturális autonómia törvények és más, rájuk vonatkozó jogok nemzetközi megismertetéséhez.

Csekey István a kecskeméti jogakadémián nyilvános rendkívüli tanárrá történt kinevezését (1913) követően nagy feltűnést keltett szakmai körökben a Pragmatica Sanctio eredeti kéziratának megtalálásával és közlésével 1914-ben.³⁸ 1918-ban a budapesti egyetemen a közjog magántanárává, majd a következő évben a kecskeméti jogakadémia nyilvános rendes tanárává nevezik ki. Csekey 1923 júniusában nyerte el a nagy hírű Tartui (korábban Dorpati) Egyetem általános és észt közigazgatási jogi tanszékének nyilvános rendes professzori állását, amelyet tizenhat szemeszteren keresztül töltött be. A Tartui Egyetem észt egyetemmé válását (1919) követően szívesen látott jó nevű külföldi oktatókat Tartuban, mert helyben nem állt rendelkezésre kellő számú szakember. A jogtudomány művelése mellett Csekey nevéhez fűződik még a Tartui Magyar Tudományos Intézet (Institutum Universitatis Dorpatensis Hungaricum Tartu) felállítása, vezetése 1931-ig, és a *Bibliotheca Hungarico–Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis* elnevezésű kiadványsorozat szerkesztése. Észtországban így a magyar állam és kultúra megismertetését segítette elő tudományos, szervezői és publicisztikai munkásságával, Magyarországon pedig műveivel, előadásaisal Észtországot és Finnországot népszerűsítette.

Az első tartui évek

Csekey publikációit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy figyelme fokozatosan fordult a nemzeti kisebbségek helyzete felé. Az első hónapok bizonyára a helyi viszonyokba történő beilleszkedéssel és a Tartui Magyar Tudományos Intézet felállításával teltek. Tudomá-

³⁷ Német nyelvű publikációi kétségkívül különleges fontossággal bírnak, hiszen egyrészt Németország megkülönböztetett figyelemmel kísérte a nemzeti kisebbségekre vonatkozó híradásokat, másrészt a német nyelvű szakirodalom meghatározó jelentőségű volt e korszakban. Észtországi tevékenysége idején Csekey is elsősorban a német nyelvet használta.

³⁸ Csekey István életéről, munkásságáról és hagyatékáról: Paulovics Valéria: Adalékok az észt–magyar kapcsolatok történetéhez. Csekey István tartui tevékenysége. Szakdolgozat. ELTE BTK. Bíráló tanár: Szij Enikő. Budapest, 1984. 186 p. [Kézirat]; Prof. dr. jur. et rer. pol. Stephan Csekey. Eesti Hõim, 1928/2. 92–93.

nyos intézet létrehozásával gróf Klebelsberg Kunó vallási és közoktatási miniszter bízta meg Csekeyt, aki nagy ambícióval látott munkához. Az észti nyelvvél is ismerkednie kellett, hiszen a tartui nyilvános rendes professzori státusz betöltésének az volt a feltétele, hogy öt évig német, azt követően pedig észti nyelven kell előadásait megtartania. 1923 decemberében az intézet már meg is kezdhetette működését.

Oktatói és intézetvezetői tevékenysége mellett Csekey 1924-től több magyarországi és határokon kívüli magyar újságnak küldött észtsországi és ritkábban finnországi híreket, politikai helyzetelemzéseket aktuális kérdésekről, továbbá a finnugor népekkel fenntartott kapcsolatok múltjáról és jelenéről, személyes élményeiről.³⁹ A magyar nyelvű újságokon kívül egyre több észti és más külföldi lapban jelentek meg írásai, ugyanaz gyakran több sajtóorgánumban is egyszerre.

Finnországról szóló esszéisztikus beszámolója 1925-ben jelent meg először.⁴⁰ Művelődés- és kapcsolattörténeti eszmefuttatásokat követően hosszabb rész következik a finnországi svéd kisebbség identitástudatának és helyzetének alakulásáról, a velük kapcsolatos állami politikáról, melyet indokolt hosszabban is idéznünk:

„Amikor Suomi 1809-ben mint »Finn Nagyfejedelemség« Oroszország fennhatósága alá jutott, még a svéd volt a hivatalos és művelt nyelv az egész országban. Csak a múlt század közepén támadt érdeklődés az addig paraszti sorban maradt finn népnyelv iránt, főleg ama folklorista gyűjtés következtében, amely Lönrottal (1802–1884) az élen összegyűjtötte a Kalevala runoít. E nemzeti felbuzdulás során a népesség két részre szakadt: a fennomanok vagyis a finn nemzetiekre s a svecomanokra, akik továbbra is a svéd kultúrára támaszkodnak és svédül beszélnek. Ez a nyelvi megoszlás azonban mindeddig nem idézett elő Suomiban olyan természetű nemzetiségi harcokat, mint aminőket a mi ügynevezett utóállamainkból ismerünk. ...az 1922 június 1-jén hozott nyelvtörvényt, amely liberálisában páratlan a föld kerekiségén, becsületesen végre is hajtották. Gondoljuk meg: egy hárommillióháromszázezer lakosú ország, amelynek népességéből csak 11%-ot tesz ki a svédül beszélők száma, törvényileg tökéletes egyenjogúságot biztosít a két nyelvnek. Itt voltaképpen nem nemzetiségi kisebbséggel, hanem egy kétnyelvű országgal állunk szemben. Már az 1919 július 17-i finn köztársasági alkotmány 14. §-a mint alapelvet mondja ki, hogy a finn és a svéd a köztársaság nemzeti nyelvei; továbbá, hogy a finn állampolgároknak azt a jogát, hogy a bíróságoknál és a közigazgatási hatóságoknál finn vagy svéd anyanyelvüket használhassák, törvényileg kell biztosítani. A nyelvek helyzetére tehát az egyetemlegesség elve talált alkalmazást, az államban a kisebbség nyelve is nemzeti és hivatalos nyelv. Mindehhez elrendeli még az alkotmány, hogy a finnül, illetve svédül beszélő népesség joga egyenlő alapelvek szerint szabályo-

³⁹ E lapok és folyóiratok az alábbiak voltak: *Kassai Napló*, *Hiradó* [Pozsony], *Magyarország* (tudósítójának nevezte Csekeyt), *Budapesti Hírlap*, *Magyar Kisebbség*, *Amerikai Magyar Népszava* [New York], *Gyógyszerészeti Hetilap*, *Jogállam*, *Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Magyar Külpolitika* stb.

⁴⁰ Suomi Finnország. *Magyar Kisebbség*, 1925/9. 332–336.; Ua.: Suomi. In: *Északi írások*. Budapest, 1928. 191–197. Az idézetek helyesírásán nem történt változtatás. Az akkori helyesírási normák kanonizálatlansága miatt az idézetek helyesírása nemcsak a maitól, hanem egymástól is eltér.

zandó s hogy a közigazgatási területek határainak megállapításánál lehetőleg egynyelvű területekre kell törekedni. Ezeknek az alkotmányban lefektetett elveknek megvalósításképpen jött létre a nyelvtörvény, mely a finn és a svéd nyelvnek a bíróságok és egyéb hatóságok előtt való használata szempontjából egynyelvű és kétnyelvű kerületeket különböztet meg. Mindebből kiviláglik, hogy a kisebbségek jogvédelmét illetőleg Finnország messzebb ment, mint bármely állam hasonló viszonyok között. Hogy azonban ez az állapot sokáig nem maradhat, arra ma már Suomi politikai köreiből el vannak készülve. Igen beavatott helyekről nyert információim alapján a nyelvkérdés lesz mihamarább a finn belpolitikának legakutabb ügye.

A svéd sajtóban máris egészen szokatlan idegesség tapasztalható annak következtében, hogy ... Antti Tulenheimo miniszterelnök Emil Nestor Setälä, a helsinki egyetemen a finn nyelv és irodalom professzorát, hívta meg kultuszminiszterének. Setälä, ...nemcsak mint kiváló tudós, de mint kérlelhetetlen finn nacionalista ismeretes. Személye mintha a harc megindulását jelentené.⁴¹

A kisebbségi kultúraautonómia törvényének előkészítése már több éve folyt az észt parlamentben (Riigikogu) az észtországi nemzetiségek képviselőinek aktív részvételével, de elfogadása egyre csak tolódot a pártok közötti egyetértés hiányában. Az 1920-ban életbe lépett észt alkotmányban – sőt az azt megelőző dokumentumokban is – szerepelt a kulturális autonómia felállítására vállalt kötelezettségvállalás, de a törvényalkotói munka csak az 1924. december 1-jén végrehajtott sikertelen kommunista államcsínykísérlet után gyorsult fel, és 1925 februárjában fejeződött be.

Az észtországi kulturális autonómiáról Csekeynek először 1926 áprilisában jelent meg híradása magyarul.⁴² 1926-ban német nyelvű tanulmányaiban még nem foglalkozik bővebben a nemzeti kisebbségek helyzetével, műveiben az észtországi hatályos törvényeket és az alkotmányt mutatja be.⁴³

1926 lelegején Csekey a Magyar Külügyi Társaságban tartott előadást az észt alkotmányról és a Baltikum világpolitikai helyzetéről. Az előadás szövege ugyanabban az évben a *Budapesti Szemlé*-ben, majd különnyomatként is megjelent.⁴⁴ Külön érdekessége ennek az ülésnek, hogy azon gróf Apponyi Albert elnökölt, s az előadásról beszámoló híradás szerint azon „...közéletünk számos kitünősége megjelent...⁴⁵ Észtország függetlenné válása, az alkotmány, a politikai rendszer működése és a külpolitikai kilátások fel-

⁴¹ Uo. 193–194.

⁴² A világ első nemzeti kisebbségi kultúraautonómiáját Észtország léptette életbe. *Amerikai Magyar Népszava* [New York], 1926. ápr. 28.

⁴³ *Die in der Republik Estland geltenden Gesetze. Ostrecht* [Berlin], 1926/5. 520–522.; *Die Verfassung der Republik Estland. Ostrecht*, 1926.; ua.: *Nordische Rundschau* [Braunschweig–Berlin–Hamburg], 1929/5. 23–29.

⁴⁴ Az Észt Köztársaság alkotmánya és a Baltikum világpolitikai helyzete. Klny. a *Budapesti Szemle* CCII. kötete, 1926. évi 584. számából. Budapest, 1926. 17 p.; ua.: *Magyar Kisebbség*, 1926/4. 120–132.; kivonatosan: *Magyarság*, 1926. jan. 15., *Pester Lloyd*, 1926. jan. 15. Morgenblatt.

⁴⁵ Csekey István előadása [Kisebb közlemények]. *Turán*, 1926/1–2. 41–42. Rövid ismertetések két másik folyóiratban is megjelentek: *Protestáns Szemle*, 1926/7. 470.; *Társadalomtudomány*, 1926. 223.

vázolása mellett a szerző bemutatja a nemzeti kisebbségek számára kulturális autonómiát biztosító törvényt. Érdekes megállapításokat tesz továbbá a balti németekkel és más kisebbségekkel kapcsolatban is. Több olyan megfogalmazást, gondolatot olvashatunk, melyek későbbi műveiben vissza-visszatérnek.

Az Észtországot Lettországtól elválasztó határ kijelöléséről szólva nem tér ki a vitákra és a gyakorlati kivitelezés folyamatának bemutatására: „A határmegállapítás annyira a nyelvterületek szerint történt, hogy pl. az észtt–lett határ kettészeli Valk [*Walk*: német, észttül *Valga*, lettül *Valka* – B. A.] városát, továbbá Észtország passage-jogot élvez Lettországon át területeit összekötő vasútvonalon.”⁴⁶

A lakosság nemzetiségi megoszlásának⁴⁷ közlése után az 1919-es radikális agrárreformról esik szó, melynek során az állam kisajátította a balti német földbirtokosok óriási birtokait. Csekey rámutat arra, hogy a földreform célja kettős volt: „... egyfelől a feudalismust megtörni, vagyis a hét évszázada a Baltikumban uralkodó állást elfoglaló német nagybirtokosoknak, az ún. »báráknak« hatalmát lehetetlenné tenni, másfelől a dolgozó népet földhöz juttatni...”⁴⁸ Az alkotmányozó gyűlés radikalizmusán sajnálkozva kifejti, milyen károkat okozott szerinte a földreform: „A nagy- és középbirtoknak teljes kisajátítása s 20–40 hektáros parasztbirtokká való parcellázása tönkretette a városok meg az export céljaira való termelést, valamint a híres állattenyésztést és tejgazdaságot. A mellett eddig még csak az élő és holt instructió kártalanítása történt meg, magáé a földbirtoké még mindig a jövő kérdése. A f. évi március hó 5-én elfogadott törvény oly alacsony összegekben és oly hosszú ideig fizetendő részletekben állapítja meg, hogy a volt birtokosok elkeseredése általános. Viszont a teljes kártalanítás az egyébként is gazdasági bajokkal küzdő állam létalapjaiban ingatná meg.”⁴⁹

Az idézett rész azért is figyelemre méltó, mert két évvel korábban írott cikkében még mintha megértőbb lenne a földreform radikalizmusát illetően: „Az észtt köztársaság 1920-ban tökéletesen végrehajtotta a földreformot. Az egykori cári udvar fényében dőzsölő balti bárók lába alól egyszerűen kirántotta a talajt és földet csak annak adott, aki maga megműveli. Az élő instructiót az 1914-es áron, a holtat pedig a beszerzés árán azonnal megváltotta, a föld árának megváltását pedig nyitva hagyta későbbi törvény számára.”⁵⁰ 1926-ban az állam szerepével kapcsolatos kritikussabb hangvételében szerepet játszhatott a földreform körüli elhúzódozó jogi huzavona, a kártalanítás rendezetlensége, a balti németek ez utóbbival kapcsolatos panaszai.⁵¹

Ezt követően Csekey az alkotmányról, a törvényhozásról, a végrehajtó hatalomról és annak hibáiról, valamint a köztársasági elnök intézményének hiányáról és annak következményeiről számol be. Hosszabban foglalkozik a szerző a kisebbségek számára kulturális önkormányzatot biztosító törvénnyel. Itt fogalmaz meg először e kérdéstről olyan méltató

⁴⁶ Az Észt Köztársaság alkotmánya... (1926): 4.

⁴⁷ „A lakosság 91%-a észtt, 5,3%-a orosz, 1,3%-a német, 0,4%-a zsidó és 2%-ot tesz ki az egyéb nemzetiségek (főleg svédek, lettek és lengyelek) aránya.” Uo. 5. Az itt szereplő számok nem egyeznek meg az 1922-es hivatalos népszámlálási adatokkal, korábbi arányokat tükröznek.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Észtországban. *Híradó* [Pozsony], 1924/5. jan. 6. 5.

⁵¹ Nem tudhatjuk, hogy merültek-e fel párhuzamok Csekeyben a román agrárreformnak a magyar kisebbségre nézve sérelmes rendelkezései és gyakorlata miatt.

és elemző megállapításokat, amelyeket a későbbiekben többször is idéz. Jelentőségének bemutatásakor utal a kérdés európai és magyarországi vonatkozásaira is: „...bátran elmondhatjuk, hogy a kis rokon Észtország halhatatlan nevet biztosított magának a modern államok történetében, mert első volt, amely a nemzeti kisebbségek culturaautonómiáját törvénybe iktatta. Hálával kell ezért nekünk magyaroknak is tekintenünk Eestire, mert kisebbségi culturaautonómia-törvényük a tengerbe vetett kő, amelynek hullámgyűrűi a mi elszakított véreink körében is érezettni fogják jótékony hatásukat... Észtország az érdem, amellyel északi culturalis tradícióhoz híven élére állott az európai nemzeteknek.”⁵² Rátérve a törvény konkrét bemutatására, Csekey kiemeli, hogy az „...először kísérli meg a culturalis önkormányzatot közjogilag, vagyis belső törvényhozási úton megoldani. Ezzel Észtország példát mutatott a világnak, hogy miként lehet a kisebbségi kérdést a tisztán hatalmi politika területéről jogpolitikai térre átvinni.”⁵³ Leszögezi, hogy a kulturális autonómia államjogilag (szociális) önkormányzat, melynek alapelvei a következők: „...A culturaautonómia egy közjogi test. ...a culturalis önkormányzathoz az illető nemzeti kisebbség tagjai tartoznak, függetlenül lakóhelyüktől. ...tehát föltétlenül a személyi jog, nem pedig a területi jog az alapja, mert az nem helyi önkormányzatot jelent, ...hanem az illető nemzeti országos önkormányzatát. Hisz jelentősége éppen abban van, hogy területileg nem tömörült, hanem szétszórtan élő nemzeti kisebbséget egyesít culturalis önkormányzatban.”⁵⁴ Folytatva az alapelvek felsorolását rámutat, hogy az állam kormánya csak felügyeleti hatósága a kulturális önkormányzatnak, mely tagjaira nézve kötelező szabályrendeleteket adhat ki, és közadókat is kivethet. Választójogának ugyanaz az alapja, mint a helyhatósági választásokénak. Ezután következik az önkormányzat hatáskörének bemutatása, amelynek ismertetésére később térünk vissza. A jóléti (szociális) intézmények szervezéséről későbbi törvénynek kellett volna rendelkeznie, annak elfogadására azonban nem került sor.

Végezetül megemlíti az önkormányzat szerveit: a kultúrtaácsot és a kultúrigazgatást, és azt, hogy a törvény a németeket, oroszokat és svédeket nyilvánítja nemzeti kisebbségeknek, valamint azon etnikumokat, melyek összlétszáma eléri a háromezer főt. A törvény megvalósításával kapcsolatban hozzát teszi még, hogy a németek már éltek jogukkal, és a zsidók is kérték culturaautonómiájuk megvalósítását. A svédeknél előre látható volt, hogy „...aligha fognak jogukkal élni, mert különben is zárt területi egységekben, szigetekén élnek.”⁵⁵ Nem említi meg itt a legnagyobb kisebbséget alkotó oroszokat, akik – ahogyan ez később kiderült – szintén nem éltek jogukkal. Az utolsó néhány oldalon a Baltikum külpolitikai lehetőségeit elemzi.

A törvények kihirdetéséről Észtországban címmel 1926-ban jelent meg észt nyelven Csekey újabb Észtországgal kapcsolatos műve könyv alakban.⁵⁶ A munkáról a *Turánban* megjelent ismertetés⁵⁷ jellemzően világít rá Csekey tevékenységére: „Csekey rámutat az

⁵² Az észt köztársaság alkotmánya... (1926): 11.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 12.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ *Seaduste väljakuulutamine Eestis. Referat: Verkündung der Gesetz in Estland.* (Bibliotheca Hungarico Estica Institutii Litterarum Hungarici Dorpatiensis 3.) Tartu–Budapest, 1926. 35 p.

⁵⁷ A *Turán*on és észt folyóiratokon kívül 2 magyar folyóiratban jelent meg ismertetés: Szönyi Sándor, *Protestáns Szemle*, 1927/2. 121.; Eötvényi Olivér, *Magyar Külpolitika*, 1927/4.

e tárgyra vonatkozó észt rendeletek gyöngé oldalaira, s ezzel észt testvéreinket bizonyára hálára kötelezi. A szerző, úgy látszik, nemes feladatul tűzte ki magának, hogy az lig pár évi múltra tekintő észt törvényhozási munkát az ezeréves magyar államjog tanulmányozásából merített tapasztalatokkal támogassa. Ugyanezt a célt szolgálja a tudós szerzőnek több jogi értekezése, amelyek észt jogászörökben élénk figyelmet keltettek.”⁵⁸

„A kisebbségi kultúraautómia Észtországban”

Az észtországi kultúraautómiaöról 1925. február 12-én elfogadott törvény értelmezésében és európai megismertetésében is szerep jutott Csekey Istvánnak. Ez irányú tevékenységében meghatározó fontossággal bír az 1927-es és 1928-as észtendő.

1927. január 13-án tartott Csekey István ismét előadást a Magyar Külügyi Társaságban.⁵⁹ Ezúttal az észtországi kulturális önkormányzatokra vonatkozó törvényt ismertette és elemezte, leszűrve a belőle levonható általános következtetéseket, bőséges szakirodalmat sorakoztatva fel közben. Az előadás szövege 1927–28-ban több folyóiratban⁶⁰ is megjelent, majd 1928-ban különnyomatként,⁶¹ könyv formájában is. Ez utóbbiöról, melynek jegyzetanyaga már az 1927. évre is kiterjedt, több ismertetés⁶² is napvilágot látott.

Ebben a művében Csekey kezdetben a kisebbségi kérdések megoldására tett kísérletről ejt szót, s ezzel kapcsolatban kifejti, hogy „... a nemzeti kérdésnek területi megoldása a legtöbb esetben lehetetlenség.”⁶³ Megvizsgálva a kérdéskör nemzetközi vonatkozásait, a következő következtetésre jut: „A kisebbségi kérdés ideális megoldásának lehetősége tehát kétségtőlön kívül államjogi téren keresendő.”⁶⁴ A bevezető részt lezárva leszögezi, hogy a megoldás mind a „modern államjogtani elmélet”, mind a nemzeti kisebbségek kívánalmai alapján az autómia. Ezt követően lelkesen állapítja meg, hogy: „A személyi alapelven fölépített nemzeti kisebbségi autómia technikai lehetősége számos tudós és politikus munkáján át végre legújabbban egy gyakorlati példában bizonyításra talált.”⁶⁵ Az észtországi kisebbségek kulturális autómiajának történelmi előzménye szerinte „... bizonyos különleges történelmi fejlődési processzusra és belső állampolitikai okokra vezethető vissza.”⁶⁶ Az előbbin azt érti, hogy az észt vezetésnek számolnia kellett elsősorban annak a németségnek történelmi–kulturális fejlődésével, amely a 13. századi kolonizációtól kezdve politikai, gazdasági és kulturális vezető szereppel rendelkezett, meg-

⁵⁸ *Turán*, 1927/1–2. 39. [Irodalom]

⁵⁹ *Turán*, 1927/1–2. 46. [Hírek]

⁶⁰ *Magyar Külpolitika*, 1927/2. jan. 16.; *Magyar Közigazgatás*, 1927/4.; *Budapesti Szemle*, 1928/1. 75–103.; *Magyar Kisebbség*, 1928/3. 104–110., 1928/4. 139–143., 1928/5. 168–174., 1928/6. 224–230.; Ua. kivonatosan: Die kulturaautómie der Minoritäten in Estland. *Pester Lloyd*, 1927. jan. 14. Morgenblatt.; ua.: Eesti vähemusrahvuste kultuuraautómia üle loeng Budapestis. *Päevaleht* [Tallinn], 1927. jan. 21.

⁶¹ A kisebbségi kultúraautómia Észtországban. Klny. a *Budapesti Szemle* CCVIII. kötetéből. Budapest, 1928. 32 p.

⁶² *Budapesti Hírlap*, 1928. jan 28.; *Katholikus Szemle*, 1928/5. 240.; *Ostrecht*, 1928/8–9. 2178–2179.; *Nation und Staat*, 1928/9. 677–678.; *Protestáns Szemle*, 1928/8. 599.

⁶³ A kisebbségi ... (1928): 4.

⁶⁴ Uo. 6.

⁶⁵ Uo. 7.

⁶⁶ Uo.

tartva német rendi önkormányzatát és a német jogot a cári birodalom összeomlásáig. Ezt, a mintegy húszezer főt számláló kisebbséget az 1919. évi észtl földreform „deposzédálta”. Hozzátehetjük még, hogy természetesen a független észtl nemzetállam létrejötte teremtette meg az új kereteket. Ezért sorolja később Csekey a megvalósítás feltételei közé azt is, hogy „...Észtlország a szó szoros értelmében vett egységes nemzeti állam, amelynek tiszta észtl lakosságával szemben a népességnek csak 12,3%-át teszik ki a nemzeti kisebbségek. Itt tehát semmiféle vélt »veszedelmet« nem jelenthetett az autonómia biztosítása.”⁶⁷ A balti németeket az állam nélkülözhetetlen alkotóelemének nevezi 700 éves meghatározó szerepük miatt. Az önkormányzat létrehozásának alapjait így foglalja össze: „Az észtlországi kultúraautonómia tehát egyfelől számolt az országnak ezzel a történelmileg adott különleges helyzetével, másfelől pedig némi ellenértéket biztosított a gazdasági hátrányokkal szemben főleg a német kisebbség jövődjé kulturális fejlődési lehetőségeiben.”⁶⁸ Ezzel Csekey kétségkívül rámutat az egyik mozgatórugóra, de nem tér ki külön a balti német városi lakosságra, amelyet gazdasági szempontból nem értek olyan megrázkódtatások, mint a földbirtokosokat (bárókat). Ez utóbbi gondolatmenetet folytatva megállapítja, hogy a kulturális önkormányzat ott válhat a kisebbségi kérdés hatékony megoldásává, „...ahol egy kisebbség öntudatosan kiegyensúlyozott kulturális öncélú életével az egész szempontjából mint az államnak szükségszerű részösszefüggése jön tekintetbe.”⁶⁹

A következő rész összefoglalja és idézetekkel támasztja alá, hogy milyen jogi előzményei voltak a kérdéses törvénynek.⁷⁰ A szerző az alkotmány rendelkezéseiből kiindulva az észtl kisebbségi jog három alkotóelemét különbözteti meg: jogilag rendezett önmeghatározás; kulturális és jóléti önkormányzat és öngazgatás; a nyelvhasználat jogi rendje.⁷¹

A nemzeti kisebbségek kulturális önkormányzatáról az alkotmányban lefektetett alapelvek az 1925. február 12-én hozott törvényben öltöttek testet.⁷² Ezt figyelembe véve a szerző követi az első parlament elé a német frakció által benyújtott törvényjavaslat (1920) útját annak törvényerőre emelkedéséig (1925), kiemelve, hogy a törvény megszületése jórészt a német kisebbségnek köszönhető. 25 soros lábjegyzetben utal arra, hogy a törvény szerzője Konstantin Päts képviselő, egykori államfő volt, akit munkájában Eugen Maddi-

⁶⁷ Uo. 9.

⁶⁸ Uo. 8.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Ezek a dokumentumok a következők voltak: függetlenségi manifesztum (1918. febr. 24.); az ideiglenes kormány tanügyi rendelkezései (1918. dec. 2.); az alkotmányozó gyűlés törvénye a tanulók anyanyelvének használatáról a nyilvános elemi iskolákban (1920. máj. 7.); az alkotmányból (1920. dec. 20. lép érvénybe) a nemzetiség szabad bevallása [20. §.], a kisebbségek önkormányzati intézmények létrehozásához való joga [21. §.], a helyi önkormányzatok ügyviteli nyelvről [22. §.], valamint a német, orosz és svéd nyelvek központi intézményekkel folytatott levelezések nyelvről [23. §.]. Uo. 9–10.

⁷¹ Uo. 10.

⁷² Munkájának ehhez a részéhez érve a szerző 18 soros lábjegyzetben sorolja fel a törvény szövegének közléseit. A fordításokról megjegyzi, hogy azok mind többé-kevésbé hibásak: „Egy az eredeti észtl szöveg alapján készült és jogilag is kifogástalan német fordítás megjelenik közelebről Csekey: Die Verfassungsentwicklung Estlands. (Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart Bd. XVI, Tübingen 1928.)” Uo. 11.

⁷³ Uo. 12. Ezt követően a szerző felsorolja Maddison kilenc e témáról írott újságcikkét, melyek többsége észtlül és németül is megjelent.

son belügyminisztériumi főtitkár segített.⁷³ 66 soros, imponálóan részletes lábjegyzetben tünteti fel a törvény történetéről a korábban még nem szerepelt észt, angol, francia, német és magyar nyelvű műveket.⁷⁴ Csak ezek után tér rá a szerző a törvény szerkezetének ismertetésére. Kerettörvénynek nevezi, mivel az csak az alapokat tartalmazza, és megállapítja, hogy Észtországnak új államjogi útra kellett lépnie e téren, mert nem volt előtte követendő példa.

Ezután keríti sorra a kulturális autonómia (önkormányzat) *közigazgatási jog* szempontjából történő vizsgálatát. A főbb megállapításokat a következőkben foglalhatjuk össze: a nemzeti kisebbségek kulturális autonómiája szociális önkormányzat, mely alapjait tekintve megegyezik más nagyobb közigazgatási önkormányzati testtel, de az egész állam területére kiterjed, és csak az illető nemzetiség kulturális értékeiről gondoskodik. Csak azok a személyek tartoznak bele, akik felvételüket kérték, és tagjai lettek a megfelelő nemzeti-
ségi jegyzékeknek. A nemzeti kisebbségek önkormányzati intézményei is közjogi, állami feladatokat ellátó intézmények. A nemzeti kisebbségekre vonatkozó feladatok elvégzését mind a területi, mind a kulturális önkormányzat leveszi a központi államigazgatás válláról, tehát az állam megbízásából állami feladatokat teljesítenek, s így állami szervvé válnak. A kormány nem fölöttes szerv, csak felügyeleti hatóság. Ezen önkormányzatok hatásköre a törvény adta határokon belül szabad, intézkedéseit csak közigazgatási bíróság semmisítheti meg, a területi önkormányzatokat megillető jogokat élvezik. Alapja tehát nem a területi, hanem a személyi jog, az illető nemzetiség országos önkormányzatát jelenti, jelentősége éppen abban van, hogy a területileg nem tömörült, szétszórtan élő nemzeti kisebbségeket egyesíti.⁷⁵

A kulturális önkormányzatok hatásköre Csekey értékelése szerint „pozitíve nyert megállapítást”, s a következőkből áll: „... a) az illető kisebbség nyilvános és magán tanintézetek szervezése, igazgatása, felügyelete; b) gondoskodás az illető kisebbség többi kultúrfeladatáról és az ebből a célból életre hívott intézetek és vállalatok igazgatása (2. §).”⁷⁶ A tisztán kulturális térre szorító körű hatáskör messzemenő önigazgatási jogot élvez: „... a kultúrönkormányzat tagjaira nézve kötelező szabályrendeleteket adhat ki ... (3. §.), valamint közszükségleteinek fedezésére tőlük hasonlóképpen közadókat szedhet (6. §, d pont).”⁷⁷ A kulturális önkormányzat működésével kapcsolatban hosszabb terminológiai és szövegmagyarázat következik, miközben a szerző utal a német fordításban előforduló hibákra. A kultúrtaácsnak van joga rendelet és határozat kibocsátására. A kultúrtaács intézkedéseivel, tevékenységével kapcsolatos panaszokkal a kultúrtaácshoz lehet fordulni. Ezután a törvény oktatási intézményekre vonatkozó részének bemutatása következik: „A kisebbségek nyilvános iskolahálózatát az illető kerületi vagy városi önkormányzat és a megfelelő nemzeti kisebbség kultúrtaácsa együttesen dolgozzák ki s a közoktatásügyi miniszter javaslatára a kormány erősíti meg. A nemzeti kisebbségnek már működő anyanyelvű iskolái a kultúrtaács számára átadatnak az iskolák jogainak és jellegének fenntartása mellett. ... az iskolák túlnyomó részét a kerület és városi önkormányzati testek tartják fenn.”⁷⁸ Az észtországi iskolahálózat jellegének jobb megértését szolgálja a következő megállapítás: „Csak igen kevés az állami taninté-

⁷⁴ Uo. 12–14.

⁷⁵ Uo. 15–16.

⁷⁶ Uo. 16.

⁷⁷ Uo. 16–17.

⁷⁸ Uo. 18.

zet, a felekezeti pedig egészen ismeretlen. Ma még mindig a magániskolák a legjobbak, aminek oka az orosz uralomban és a 90-es évek óta különös eréllyel folytatott russzifikálási törekvésekben keresendő.⁷⁹

A törvény ismertetésében ezt követően a kulturális önkormányzat *anyagi bázisának* (6. §.) bemutatása következik: elemi- és középiskolák állami fenntartása; helyi önkormányzatok anyagi támogatása és egyéb kötelezettségei; kulturális célokot szolgáló állami és önkormányzati segélyek; a kultúrtaács részéről az illető kisebbségre kivetett közadó; ajándékozások, gyűjtések, alapítványok és saját vagyomból vagy vállalkozásból eredő jövedelmek.⁸⁰ Csekey felhívja a figyelmet arra, hogy az utolsó pontnál a kulturális önkormányzatok jogai meghaladják a helyi önkormányzatokéit, majd értékelés következik: „A törvénynek mindezekből a rendelkezéseiből a nemzeti kisebbségekkel szemben tanúsított nagyon liberális szempontok tűnnek ki. Ezek szerint ugyanis a kisebbségek nyilvános iskoláinak fenntartása mindig az államra és a helyi önkormányzati közigazgatásra háruló köteleesség, a kultúrtaács feladata pedig az említett iskolák »szervezésében, vezetésében és felügyeletében« nyilvánul.”⁸¹

A kulturális autonómia szerveinek (kultúrtaács, kultúrtaács) ismertetése után a tagokról vezetett jegyzékkel (nemzetiségi regiszter) kapcsolatos kérdésekre (9. §.) tér át, s így értékel: „Mindebből nyilvánvaló, hogy a kultúrtaácsban való részvétel önkéntes és a nemzetiségi jegyzékbe való felvétel útján történik. Csak azokra a 18 éven aluli gyermekekre kötelező, akiknek szülei magukat az illető kisebbség tagjai közé bejegyeztették.”⁸² Itt utal Csekey a törvény egyik hiányosságára is: „Hiánya a törvénynek, hogy a be nem lépést vagy a kilépést nem köti ahhoz a követelményhez, hogy az illető egy másik nemzetiséghez tartozónak vallja be magát. Enélkül ugyanis szakadás jöhet létre az illető kisebbség kötelekében, és megtörténhetik, hogy a kilépő a kultúrtaács terheire való hozzájárulás nélkül annak intézményeit továbbra is élvezi (pl. gyermekeit annak iskoláiba járattja stb.)”⁸³

A nemzetiség szabad bevallásának problémája alapvetően fontos egy ilyen jellegű törvénynél. Csekey mind ekkor, mind a későbbiekben is megkülönböztetett figyelmet szentel e kérdésnek. A törvény 18. §-a alapján a választási névjegyzékbe foglalt kisebbséghez tartozó polgárnak joga van magát két hónapon belül annak nyilvánossá tételétől töröltetni: „A nemzeti kataszterbe való bejegyzésnél vagy törlésnél tehát semmiféle állami felülvizsgálati vagy törlési jog nem érvényesülhet.”⁸⁴ A genfi nemzetiségi kongresszus 1926-ban egyhangú határozattal ajánlást fogadott el a nemzetiség szabad bevallásának büntetőjogi védelméről. Ahogyan azt látni fogjuk, Csekey élénk figyelemmel kísérte e szabadságjogok az ész jogrendszerbe történő bekerülését.

A törvény a németeket, oroszokat és svédeket nyilvánítja nemzeti kisebbségnek, de rajtuk kívül az összes olyan nemzetiség is alakíthatott kulturális önkormányzatot, amelynek összlétszáma meghaladta a háromezretet. A törvény ismertetésében Csekey ezután a kulturális önkormányzat felállítást veszi szemügyre a következő szempontok szerint: a kívánság közlése a kormánnyal; a szavazásra jogosultak jegyzéke; szavazati jogosultság; a választás feltételei, kiírása, felügyelete, lefolytatása; főbizottság alakítása; a három évre választott kultúrtaács tagjainak száma; az eredmények közzététele; eredményes szá-

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo. 18–19.

⁸¹ Uo. 19.

⁸² Uo. 20.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

vázás esetén a kultúrtaács összehívása; szándéknyilatkozat a kulturális önkormányzat felállításának szándékáról; a kulturális autonómia tevékenységének megkezdetté nyilvánítása a kormány által; állami felügyelet; felosztás esetén új választások kiírása; az önkormányzat működésének megszüntetése a kultúrtaács által.⁸⁵

A törvény leglényegesebb rendelkezéseinek bemutatását követően a szerző rátér a kulturális önkormányzat intézményeinek felállításához szükséges kormányrendeletek ismertetésére,⁸⁶ majd a *törvény megvalósításával* kapcsolatos tapasztalatokra. Az 1922-es népszámlálási adatok⁸⁷ felsorolása után a szerző utal arra, hogy a törvény adta lehetőséggel addig csak a németek és a zsidók éltek. „Az oroszok és a svédek aligha is fogják kérni azt, mert meglehetősen zárt területi egységekben élnek, úgyhogy a helyi közigazgatás az észt alkotmánytörvény értelmében amúgy is a kezükben van, s így a kultúrautónómiának rájuk nézve nem volna különösebb értelme. Legelőször a német kisebbség kérte Észtországban a kultúrautónómia megvalósítását. Már 1925 április 11-én megfelelő kéreással fordultak a parlament német frakciója és a német nemzeti kultúrservezetek a kormányhoz.”⁸⁸ A kultúrtaács megválasztásával összefüggő kormányrendeletek ismertetése után Csekey részletesen foglalkozik a következő lépésekkel is: „A német kultúrautónómiában 11 562 szavazati joggal bíró polgárt regisztráltak, akik a német kultúrtaácsba 41 tagot választottak. A szavazásban a választói névjegyzékbe foglalt polgároknak 67%-a vett részt.

1925 november 1-én volt a német kultúrtaács megnyitó ülése, mely egyhangúlag mondotta ki a kultúrautónómia megvalósítását. A kormány 1925 november 4-én kelt határozata a német nemzetiség kultúrönkormányzatát megnyitottnak jelentette ki. (R. T. 175/176–1925. sz.)”⁸⁹ Ezt követően a kultúrtaács első üléséről esik szó, melyen megválasztották a (tiszteletbeli) kultúrigazgatást (elnök, alelnök, 3 tag). A kultúrtaács felállította az általános kultúr-, az iskola-, a pénzügyi, a kataszter- és a jogi állandó bizottságot. Létrehozták a német kulturális önkormányzat szervezeti kereteit, ennek kiépítéséhez kataszteri, pénzügyi, iskolai és kultúrhivatalt is életre hívtak. Ezek tevékenységi körét, hivatalnokait a szerző részletesen felsorolja számos német nyelvű újságcikkre hivatkozva.

A német önkormányzat után a zsidó kulturális önkormányzat megalakulásának bemutatása következik. A 3045 zsidó *nemzetiségű* észt állampolgár közül 2041 volt jogosult a választásra, akiknek 71%-a vett részt a választásokon. A kultúrtaács tagjainak számát 27 főben szabták meg. A megnyitó ülésen 1926. június 6-án egyhangúlag kimondták az önkormányzat megalakítását, melyet a kormány 10 nappal később el is ismert. Ezután következhetett a kultúrigazgatás tagjainak megválasztása, majd később az önkormányzat tagjai részéről fizetendő adó megállapítása. Csekey megjegyzi, hogy „...a nyelvet illetően a zsidó kisebbség nem tudott egyöntetűsége jutni s így annak megállapítását az egyes ku-

⁸⁵ Uo. 22–24.

⁸⁶ Uo. 24–25.

⁸⁷ Az itt szereplő számok a hivatalos népszámlálási adatokat tartalmazzák: az 1 107 059 észtországi lakos 87,7%-a észt, 8,2%-a orosz, 1,7%-a német, 0,7%-a svéd, 0,3%-a zsidó és 1,4%-a egyéb (főleg lett, finn és lengyel). Uo. 25–26.

⁸⁸ Uo. 26.

⁸⁹ Uo. 26–27.

⁹⁰ Uo. 29. Csekey e megállapításához kapcsolódó lábjegyzetében még hozzáteszi: „Természetesen a héber nyelv csekély elterjedtsége miatt a zsargon (jyddisch) kisebbségi nyelv talált nagyobbreszt elfogadásra. ... 1927 március közepe óta egy szükség szerint megjelenő zsidónyelvű folyóiratot is ad ki a zsidó kultúrhivatal Tamarkin szerkesztésében *A zsidó kultúrigazgatás híradója* címen.” Uo.

ratóriumokra bízta, amelyek a héber és a zsidó zsargon (jyddisch) közt választhatnak.”⁹⁰ E rész befejezésül a szerző utal még az észtl parlamenthez benyújtott nyelvtörvényjavaslatra, valamint a kulturális autonómia-törvényben megemlített, de még nem szabályozott kisebbségi jóléti (szociális) autonómia kérdésére is, mely azonban a későbbiekben is megoldatlan marad.

Tanulmányának végén Csekey nem fukarkodik a dicsérő szavakkal, s megpróbálja levonni az általános érvényű tanulságokat is, melyekkel későbbi munkáiban is találkozhatunk: „A kisebbségi kultúraautonómia megvalósításával a kis Észtország példát mutatott a világnak. Estonia docet! S mi magyarok büszkék lehetünk északi rokonunkra, a finnugor szellem munkájára. ... Az egészen fiatal észtországi kisebbségi kultúraautonómiának már is egész kis világirodalma van. Mintha már is érezhető volna az a jövendülésünk, hogy az észtl kultúraautonómia-törvény a tengerbe vetett kő lesz, melynek hullámgyűrűi az egész világon éreztetni fogják hatásukat. Eredményei már is tisztán mutatják, hogy a kisebbségi kérdés nemzetközi jogi úton való megoldása ma tisztán utópia, s az egyetlen helyes megoldás belső törvényhozási úton keresendő.”⁹¹ Ezt követően hosszabb idézet következik egy észtl napilap főszerkesztőjének tollából. Akár váratlannak is nevezhetjük, hogy Csekey átfogó tanulmánya végén ilyen terjedelemben idéz mástól, ám bizonyára teljes mértékben egyetértett az ott szereplő érvekkel: „Az Észt Köztársaság – idézi – mint első tette meg a döntő lépést a nemzeti kisebbségek kultúraautonómiájának megvalósításához, amelyről minden államban oly sokat beszéltek, amellyel azonban még egyetlen állam sem jutott a törvényalkotási úton messze. A nemzeti kisebbségek kérdése azonban a világháború óta elsőrendű politikai problémává fejlődött ki, amelyet nem lehet többé megkerülni, és amelynek a megoldása vagy meg nem oldása némely államra, főként azonban egy új államra, végzetessé válhatik.

A nemzeti kisebbségek kultúrönkormányzatáról szóló törvény biztosítja mindenek előtt az állam belső életét és belső rendjét, amennyiben a benne élő nemzeti kisebbségek életbe vágó fontosságú követelményeinek teljesítésével azokat saját szabad akaratuknál fogva szorosabban fűzi az államhoz, amely minden polgára kulturális kívánalmainak igazságos módon megfelel s minden kisebb nép legdrágább kincsét, nemzeti sajtóságát, biztosítja és védelmezi. Ha a kisebbségek jogai és kötelességei többé nem az uralkodó többségi nép kezétől és pillanatnyi hangulataitól, hanem a törvénytől függenek, akkor nem lesz többé első és másodrangú polgár az államban, mint a régi cári Oroszországban, hanem akkor a kisebbségnek a tagja is teljes jogú polgárnak érzi magát, akinek jogait az állam védelmezi és aki ennek ellenében a maga részéről szintén szívesen védelmezi ezt az államot.”⁹²

Végezetül Csekey a magyarság számára is levonja a tanulságokat: „A világháború nyomán keletkezett új államalakulatok, amelyeknek a kisebbségi kérdés legnagyobb teherterhelük, eddig nem mertek annak megoldásához hozzányulni. Észtországé az érdem, hogy észtl kulturális hagyományaihoz híven élére állott az európai nemzeteknek. S mi magyarok éber figyelemmel várjuk, mikor fognak észtl testvéreinktől a Balti-tenger

⁹¹ Uo. 30.

⁹² Uo. 30–31. A. J[ürgenstein]: Vähemusrahvaste kultuur-omavalitsuse vastuvotmise puhul [A nemzeti kisebbségi kultúrönkormányzatról szóló törvény elfogadása alkalmából]. (*Postimees* LXIX. évf., 1925, 38. sz.)

⁹³ Uo. 31.

partjáról a hullámgyűrűk eljutni a Kárpátok övéig, hogy megnyissák a kulturális fejlődés lehetőségeit a ma még rabszolga sorsban tartott magyar véreink számára.”⁹³

„A nemzetiség szabad bevallásának büntetőjogi védelme”

Csekey István másik nagy visszhangot kiváltó munkája 1927-ben ugyancsak az észtor-szági kisebbségekkel állt kapcsolatban.⁹⁴ A kulturális autonómia bemutatásához hasonlóan ez a híradás is több folyóiratban megjelent magyar és német nyelven.⁹⁵ A dorpati (tarti) keltezésű cikk elején a szerző utal a kisebbségek kulturális önkormányzatáról alkotott törvényre, mellyel Észtország legelsőként tett eleget ez irányú kötelezettségeinek, majd így folytatja: „Most azonban, úgy látszik, hogy egy lépéssel még ezen is túl ment. Arról van szó, hogy a genfi nemzetiségi kongresszuson 1926-ban egyhanguan hozott határozatot végrehajtsa, mely azt a követelményt állította föl, hogy az *egyesek nemzetiségi bevallásának szabadságát büntetőjogi védelem alá kell helyezni.*”⁹⁶ Az alapelv kinyilvánítása már az észti alkotmányban is megjelenik, az elemi és középiskoláról szóló törvények alapján a tanulók anyanyelve nemzetiségüktől függ. Következő lépésként, az előzmények felsorolásánál a szerző kitér arra, hogy a kisebbségek kulturális önkormányzatában is önkéntes a részvétel, ugyanis: „A kultúrönkormányzat tagjairól tehát jegyzéket vezetnek, melybe Észtországnak valamennyi, az illető nemzetiséghez tartozó polgára felvételheti magát, ha 18. életévét betöltötte. A jegyzékbe foglaltak 18 éven aluli gyermekei a szülők nemzetiségét követik.”⁹⁷ Ezután kerül sorra az új észti büntetőtörvénykönyv előkészítéséről beszámoló rész, melyből kiderül, hogy a nemzetiségi hovatartozás szabad és befolyástól mentes bevallása büntetőjogi védelmének törvénybe iktatását a balti német frakció vezetője, Werner Hasselblatt képviselő szorgalmazta, aki már a kisebbsé-

⁹⁴ A nemzetiség szabad bevallásának büntetőjogi védelme. *Budapesti Hírlap*, 1927/85. ápr. 14. 2.

⁹⁵ Ua.: *Magyar Kisebbség*, 1927/4. 291–292.; *Magyar Közigazgatás*, 1927/15.; Egyidejűleg németül: Schutz des Nationalitätsbekenntnisses. *Pester Lloyd*, 1927. ápr. 14. *Abendblatt*.; Strafrechtlicher Schutz des freien Nationalitätsbekenntnisses. *Glasul Minoritatilor*; 1927/4. 149–154.; Szó szerinti átvételek: *Híradó* [Pozsony], 1927. ápr. 21.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. ápr. 21.; *Hírlap* [Szabadka], 1927. ápr. 24.; *Das Deutsche Tageblatt* [Berlin], 1927. ápr. 30. [vezércikk]; *Mecklenburger Warte* [Rostock], 1927. ápr. 30. [vezércikk]; Hivatkozás nélkül: Junckerstorff: Der Schutz des freien Nationalitätsbekenntnisses. *Tägliche Rundschau* [Berlin], 1927. máj. 11.; Ezt kivonatolja a Nemzeti kisebbségek védelme címen a *Híradó* [Pozsony], 1927. máj. 20. Ugyanő: Das Recht des freien Bekenntnisses der Nationalität. (*Völkerbund-Fragen, Zeitschrift der Deutschen Liga für Völkerbund*, Berlin Jg. 1927, Nr. 5, S. 95 f.) – Rosenberg: Die Bestimmung der nationalen Zugehörigkeit im Recht der Minderheiten. (*K. C.-Blätter* Jg. XVII, H. 3.)

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ „Azt, aki azt a bűncselekményt követi el, hogy erőszakkal, büntetendő fenyegetésekkel, hatalmi visszaéléssel vagy gazdasági függőségének kihasználásával egy teljes koru polgárt oda befolyásol, hogy *nemzetiségét*, valamint a törvényben meghatározott esetekben gyermekeinek nemzetiségét a maga *akarata ellenére vallja be vagy a bevallást elmulassza*, ha az illető személy nemzetiségi bevallása a maga *akarata ellenére* valóban megtörtént, 6 hónapnál hosszabb időre nem terjedő fogházzal büntetik. A kísérlet büntetendő.” Uo.

gek kulturális önkormányzatáról szóló törvény előkészítésében is aktívan részt vett. Ezután következik a javaslat szövege, mely csak évekkel később emelkedett törvényerőre.⁹⁸

A cikk végén Csekey ismét felhívja a figyelmet arra, hogy ez lenne az első büntető törvénykönyv, mely büntetőjogi védelemben részesítené a nemzetiség szabad bevallását, majd levonja a Magyarország számára is aktuális tanulságokat: „... a magyarral fajrokon észt nemzetnek ezt az új lépését a kisebbségi jogalkotás terén *annál melegebben kell üdvözölnünk, ha a nemzetiségi kérdésnek az elszakított országrészekben való állását vesszük tekintetbe*. Köztudomású, hogy az utódállamok a kisebbségi jogalkotás terén nemcsak szerződéses kötelezettségeiknek nem tettek eleget, de az idegen nevet viselő fajmagyar gyermekeink ezreit kényszerítik a hatalmon lévők idegen iskoláiba. A fentebbi jogszabály megalkotásával, mely a nemzetiségi egyenjogúság és bevallási szabadság jogi szankcióinak egyik igen fontos láncszeme, Észtország a kisebbségi jog egyik kérdésében ismét élére állana az egész kulturvilágnak.”⁹⁹

Ebben a viszonylag rövid cikkben Csekey olyan nemzetközi aktualitással bíró kérdéskörrel foglalkozik, mely méltán tarthatott számot érdeklődésre hazánkban, de Magyarországon kívül is. Erről a problémáról beszámoló vagy azt érintő munkái szép számmal jelentek meg a későbbiekben is mind magyarul, mind németül.¹⁰⁰ Az 1927-es esztendő egyébként rendkívül termékeny volt Csekey István számára. Áprilisban egyik előadója volt Tallinnban a VI. észt jogászyűlésnek, ahol az államfő és a kormány is megjelent,¹⁰¹ júniusban pedig már a Tartui Egyetem képviselőjében egy párizsi közigazgatási kongresszuson tartott előadást, amiért az észt államfő ötvenezer márka jutalomban részesítette.¹⁰² Szintén ebben az évben kezdett megjelenni az észt közigazgatási jog forrásaival foglalkozó elméleti munkája is a Tartui Egyetemen,¹⁰³ melyről négy észtországi, két magyar, egy német és egy prágai folyóirat közölt ismertetőt.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Pl.: Estland. Staatsgericht (Verwaltungsabteilung), Tartu (Dorpat). Jeder Staatsbürger ist frei in der Bestimmung seiner Nationalität. *Zeitschrift für Ostrecht* [Berlin], 1927. 391–393.; Ausbau des Minderheitenschutzes in Estland. *Pester Lloyd*, 1928. okt. 30. Abendblatt.; Die estländische Nationalitätswechselvorlage. *Nation und Staat* [Bécs], 1928/3. 209–210.; Minderheitenschutz und ein ungarisches Institut für Minderheitenfragen. *Pester Lloyd*, 1928. okt. 12. Abendblatt.; Das Verordnungsrecht der Kulturselbstverwaltung der völkischen Minderheiten Estlands. *Revaler Bote*, 1929. jan. 5.; Ein Musterland der Minderheitenrechte. Die Kulturautonomie der völkischen Minderheiten in Estland. *Pester Lloyd*, 1929. márc. 28. Morgenblatt.; Noch einmal zur Frage des Verordnungsrechtes des Kulturselbstverwaltungen der völkischen Minderheiten in Estland. *Revaler Bote*, 1929. jan 11.; Zum Recht der Erlassung von Verordnungen seitens der Kulturselbstverwaltung des völkischen Minderheiten Estlands. *Dorpater Zeitung*, 1929. jan. 7.; Zur Frage der Lösung der Kulturautonomie in Estland. *Pester Lloyd*, 1929. ápr. 23.

¹⁰¹ *Turán*, 1927/1–2. 51. [Hírek]

¹⁰² Észrevételek a párizsi nemzetközi közigazgatási kongresszushoz. *Magyar Közigazgatás*, 1927. 32–33.; *Turán*, 1927/1–2. 118.;

¹⁰³ Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. Aus rechtstheoretischer und rechtsvergleichender Grundlage. *Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis)* B IX. 2–XIV. 2–XX. 3. Tartu (Dorpat), 1927–1930. 159 p.

¹⁰⁴ Pl.: Suomi Finnország. *Magyar Kisebbség*, 1925/9. 332–336.

A finn politikai és jogi viszonyok bemutatásával Csekey csak érintőlegesen foglalkozott 1928-at megelőzően.¹⁰⁴ A finn és észt jogrendszeréről 1928-ban napvilágot látott tanulmánya¹⁰⁵ könyv alakban is megjelent,¹⁰⁶ melyről 6 magyarországi folyóiratban közöltek ismertetést, köztük a Külügyi Szemlében és a Magyar Külpolitikában is.¹⁰⁷ Rövidített változata¹⁰⁸ megjelent a gróf Teleki Pál ösztönzésére és ajánlásával ellátott *Finnnek. Észtek. A magyarok északi testvérnépei* című könyvben, mely gyűjteményes kötete volt e két országot ismerő, s saját szakterületén is elismert huszonhárom magyar szerző munkáinak, majd megjelent még a *Finnország 1940.*¹⁰⁹ című műben is.

A részletes, alpműnek számító tanulmány kezdetben Finnország és Észtország jogfejlődését, majd tételes jogát tekinti át, az észtországit kissé részletesebben bemutatva, „...mert ez mindeddig nem nyert a finnországihoz hasonló, nyugateurópai nyelveken való összefoglaló bemutatást.”¹¹⁰ Már a finn részt bevezető történeti áttekintésnél találhatunk témánk szempontjából lényeges megállapításokat: „Svédország nem gyakorolt elnyomó politikát, sőt ellenkezőleg a finn néppel nemcsak elismertette a maga kulturális és politikai felsőbbiségét, hanem azt rokonszenvéssé is tette és követendő például állította oda. *Miként az egész kultúra, a jogrendszer is svéd volt a finn földön, amiből magyarázható, hogy bár a mai Finnországnak csak 11%-a svéd anyanyelvű, mégis a svéd a finnel együtt párhuzamos állammelv.* Svédországnak már az előző századokban is más volt Finnországgal szemben a magatartása, mint a tengeren túl hódított keleti-tengeri tartományaiban. Míg a finnek a svédekkel politikai és jogi szempontokból teljesen egyenlők ké tette, addig a balti tartományokba a svéd jogot vagy nem is ültette át, vagy pedig csak kiegészítőjogként igen csekély mértékben.”¹¹¹

Az alkotmány és a törvények bemutatásakor kerül sor a Finnország területét érintő kérdésekre is: „Finnország *területe* oszthatatlan. Végleges határait a Szovjetországgal 1920 október 14-én kötött tartui béke állapította meg. A finn államterület kiegészítő részét (partie intégrante) teszi ki Ahvenenmaa (Åland) szigete, mely azonban nemzetközi meg egyezések értelmében katonai és haditengerészeti bázisul nem építhető ki.”¹¹² Az általunk vizsgált kérdés szempontjából a finn állampolgárság megszerzését és elvesztését szabályozó törvény (1920. febr. 29.) említése után lényeges még Csekey visszautalása az alkotmányra: „Az alkotmány II. fejezete »A finn állampolgárok általános jogai és azok

¹⁰⁵ A finn és észt jogrendszer. I–VIII. *Magyar Közigazgatás*, I: 1928/6. 5–6., II: 1928/7. 3–5., III: 1928/8. 5–6., IV: 1928/11. 3–4., V: 1928/12. 3–4., VI: 1928/13. 7–8., VII: 1928/14. 5–6., VIII: 1928/15. 8–9.

¹⁰⁶ *A finn és észt jogrendszer*. Budapest, 1928. 48 p.

¹⁰⁷ *Külügyi Szemle*, 1929/1. 121.; *Magyar Külpolitika*, 1929/6. 14.

¹⁰⁸ Finn- és Észtország jogfejlődése és mai joga. In: *Finnnek. Észtek. A magyarok északi testvérnépei*. Írta: Bán Aladár, Csekey István, Faragó József stb. Budapest, 1928. 218–247.

¹⁰⁹ A finn alkotmány és jogi élet. In: *Finnország 1940*. Szerk.: Nagy Iván, vitéz. Budapest, 1940. 169–180.

¹¹⁰ *A finn és észt jogrendszer*. Budapest, 1928. 3.

¹¹¹ Uo. 4.

¹¹² Uo. 9.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo. 10.

jogvédelme« címen nem tartalmaz egyebet, mint a modern demokratikus alkotmányok.”¹¹³ Röviden megemlíti a szerző a vallás szabad gyakorlatával kapcsolatban, „... hogy az evangélikus-lutheránus egyház, mint nép- vagy még inkább államegyház egészen a legújabb időkig bizonyos kedvezményezett jogállást foglalt el.”¹¹⁴ Ezt követően Csekey rátér azoknak a törvényeknek az ismertetésére, amelyek a finnországi svédek jogai szempontjából bírtak meghatározó jelentőséggel:

„Ugyancsak külön ki kell emelni az alkotmány 14. §-ának a nyelvhasználatra vonatkozó rendkívül liberális rendelkezéseit. Ebben a tekintetben és a kisebbségek jogvédelmét illetően Finnország messzebb ment, mint bármely más állam hasonló viszonyok között. Az alkotmány mint alapvetet mondja ki, hogy a finn és a svéd a köztársaság nemzeti nyelvei, továbbá, hogy a finn állampolgároknak azt a jogát, hogy a bíróságoknál és a közigazgatási hatóságoknál finn vagy svéd anyanyelvüket használhassák törvényileg kell biztosítani. A nyelvek helyzetére tehát az egyetemlegesség elve talált alkalmazást, amennyiben az államban a kisebbség nyelve is nemzeti és hivatalos nyelv. Mindehhez elrendeli még az alkotmány, hogy a finnül, illetőleg svédül beszélő népesség joga egyenlő alapelvek szerint szabályozandó s hogy a közigazgatási területek határainak megállapításánál lehetőleg egynyelvű területekre kell törekedni. Ezeknek az alkotmányban lefektetett elveknek megvalósításaképpen jött létre a nyelvtörvény 1922 június 1-én, mely a finn és svéd nyelvnek a bíróságok és egyéb hatóságok előtt való használata szempontjából egynyelvű és kétnyelvű kerületeket különböztet meg.”¹¹⁵

Az állampolgári kötelezettségeknél esik szó a katonai szolgálatról, ahol a vezénylés nyelve a finn. Ezután az országgyűlés és a szavazások rendjének ismertetése következik. Az 1927-es választási eredmények ismertetésénél a szerző megjegyzi, hogy a huszonnégy svéd néppárti képviselő a szociáldemokratákkal működik együtt. Hozzátehetjük, hogy ennek a későbbiekben is megnyilvánuló együttműködésnek fontos eleme volt a szociáldemokratáknak a nyelvi kérdésben megnyilvánuló liberális felfogása. A maradék finnországi részben a kisebbségeket érintő kérdéstről már nem esik szó. Ezt a fejezetet a felhasznált szakirodalom rendkívül alapos (négy oldalra kiterjedő) felsorolása zárja le.

Az észtrész is alapos történelmi visszatekintéssel kezdődik, majd az alkotmány és a legfontosabb törvények ismertetése következik. Az észtrállampolgárságot 1922-ben szabályozó törvényre csak utalás történik,¹¹⁶ majd a kisebbségek kulturális autonómia-törvényének rövid összefoglalását olvashatjuk.

A finn részhez hasonlóan a választási rendszerrel kapcsolatban itt is felsorolja a szerző az 1926-os választási eredmények között az „orosz nemzeti egyesültpárt” (3) és a „német balti párt” (2) képviselőinek számát is. A magánjogot tárgyaló résznél Csekey röviden megemlíti azokat az 1920-ban (tartui béke) Észtországhoz csatolt területeket, ahol nagy számban éltek oroszok: „A Narva-folyó mögötti és a petserii (petschuri) vidékeken még az orosz polgári törvénykönyv (Zakony graždanskije, Svod Zakonov, X. k, I. r. 1914-iki kiadás) van érvényben.”¹¹⁷ Ezt a részt is a felhasznált irodalom terjedelmes felsorolása zárja le, melyben a szerző több saját munkáját is feltünteti.

1928-ban jelent meg *Északi írárok*¹¹⁸ címmel Csekey 25 válogatott tanulmányának és cikkének gyűjteményes kötete. A szélesebb olvasóközönség számára készült, személyes

¹¹³ Uo.

¹¹⁶ Uo. 33.

¹¹⁷ Uo. 34.

¹¹⁸ *Északi írárok*. Budapest, 1928. 228 p.

megfigyeléseket és emlékeket, irodalom-, kapcsolat- és művelődéstörténeti írásokat tartalmazó kötetbe a nemzetiségi politikát is érintő munkákat csak kis mértékben válogatta be a szerző. Meggyőző tanúbizonysága annak, hogy a mű rendkívüli érdeklődést keltett, az a 41 (!) ismertetés, mely a kötetről magyar, német, svéd és észt nyelven napvilágot látott. *Az észt alkotmány keletkezése és alap gondolatai*¹¹⁹ című tanulmány Csekey nagyrészt korábbi vagy ekkortájt megjelent munkáinak rövid összefoglalása.¹²⁰ Az általunk vizsgált témával kapcsolatban ez áll a műben: „A nemzeti kisebbségek önkormányzatának biztosítása szempontjából Észtország az egész világon egyedül áll. Az alkotmány nemcsak átengedi a helyi önkormányzati igazgatást a kisebbségeknek olyan helyeken, ahol többséget alkotnak (22. §), hanem biztosítja jogukat autonóm intézményeknek összehívásához, melyekben nemzeti, kulturális és jóléti érdekeiket kielégíthetik.”¹²¹ *Az észt államszervezés („államvédelem”) jogállása*¹²² című tanulmány nem tartalmaz megállapításokat a kisebbségekkel kapcsolatban.

*Suomi*¹²³ című cikke egy 1925-ös írásának¹²⁴ újraközlése, míg *A Finn Köztársaság alkotmánya*¹²⁵ címmel megjelent munkája *A finn és észt jogrendszer* (1928) finn részének kivonatolt változata.

1928 után

Csekey István jóval többet publikált Észtországról, de azért figyelemmel kísérte a kisebbségi kérdés finnországi alakulását is. 1929-ben megjelent cikkében a két állam külpolitikájáról ír: „Az egyre akutabbá váló nyelvi kérdés ellenére is Finnország a skandináv külpolitikához csatlakozott, míg Észtország az olyan nyira különböző szegélyállamok körében keresi szerencsésjét.”¹²⁶ A következő évben láttak napvilágot Finnországot méltató szavai, melyek szerint az intézményesítette a legtökéletesebb nemzetiségi, gondolat- és sajtószabadságot, majd ismét utal arra, hogy „...a 10%-ot kitevő svédesség nyelvileg egyenlő jogokat élvez a finnséggel; a svéd épp úgy államnyelv, mint a finn. Érthető, hogy a nyelvkérdés újabban mind gyakoribb összeütközések kútforrása a feltörekvő finn ifjú-

¹¹⁹ Uo. 175–183.

¹²⁰ Vö.: *A finn és észt jogrendszer*. Budapest, 1928.; *Az észt Köztársaság alkotmánya... 1926.*; *Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. Klny. Jahrbuch des öffentlichen Rechts*. Tübingen, 1928. 102 p. Ez utóbbiról 11 ismertetés látott napvilágot.

¹²¹ *Az észt alkotmány keletkezése és alap gondolatai*. In: *Északi írások*. Budapest, 1928. 181.

¹²² Uo. 185–190.

¹²³ Uo. 191–197.

¹²⁴ *Suomi Finnország. Magyar Kisebbség*, 1925/9. 332–336.

¹²⁵ In: *Északi írások*. Budapest, 1928. 205–212.

¹²⁶ A finn-híd problémája. *Magyar Külpolitika*, 1929/12. 10–11.

¹²⁷ Finnország és Magyarország. *Budapesti Hírlap*, 1930/151. júl. 6. 1–2.

¹²⁸ A Lapua-mozgalom az 1920–30-as évek fordulóján Finnországban tevékenykedő nemzeti radikális mozgalom volt, melyre hatással volt az olasz fasiszmus, s mely veszélyt jelentett a demokrácia működésére. 1932-ben tiltották be éppen az általa korábban szorgalmazott törvények alkalmazásával.

¹²⁹ *Észtország története a világháború után*. In: *Történelem a világháború után*. 5. f. Szerk.: Vaska Géza. Budapest, 1931. 64 p.

ság körében.”¹²⁷ Ezt követően hosszabban ír az ekkoriban egyre befolyásosabb belpolitikai tényezővé váló Lapua-mozgalomról.¹²⁸

1931-ben jelent meg Észtország I. világháború utáni történetéről írott hosszabb összefoglalója.¹²⁹ Időközben több német nyelvű munkája is napvilágot látott az észt állampolgársággal¹³⁰ és az alkotmány¹³¹ fejlődésével kapcsolatban, folytatta továbbá a közigazgatási jog kutatását is.

1932-ben Csekey ismét a nemzetiség szabad bevallásának büntetőjogi védelméről publikál,¹³² mivel az 1929. március 26-án törvénybe iktatott büntetőtörvénykönyv hatályba lépése erre az évre volt várható, de végül csak 1935-ben lépett életbe, s ezt Csekey nem láthatta előre. A mű megírásának céljait illetően tanulságos idéznünk egy hosszabb részt a bevezetőből, melyben Csekey utal e témáról 1927-ben megjelent munkáira: „Hogy e közlésemnek minő visszhangja lett, mi sem mutatja jobban, mint hogy hat országnak 9 orgánuma közölte le, a berlini «Das Deutsche Tageblatt» és a rostocki «Mecklenburger Warte» pedig egyenesen vezércikkeiként hozták 1927 április 30-i számaikban. Miután tehát az észt példa határtalan érdeklődést váltott ki a sajtóban és a szakirodalomban, főleg pedig a kisebbségeket agyonsanyargató utóállamok magyar irodalmában, nem lesz talán érdektelen, ha bemutatjuk e rendkívüli fontosságú törvényszakasz keletkezését, továbbá azokat az ethnopolitikai feltételeket, amelyek szükségessé teszik a nemzetiség bevallásának védelmét, azután vizsgáljuk, hogy melyek az állami életnek azok a nyilvánulásai, amelyekben a nemzetiséghez való tartozás jogi követelményeket von maga után és végül megkíséreljük ennek az első ily tartalmu büntetőjogszabálynak értékelését tartalma és kihatásai szempontjából.”¹³³ E kérdés történelmi előzményeinek áttekintésénél Csekey utal az 1925-ös észt törvény közvetlen hatására: „Hasonló alapelvet tartalmaz a karintiai szlovén kisebbség önkormányzatát illetőleg Karintia osztrák szövetségi tartomány parlamentjé-

¹³⁰ Das Staatsangehörigkeitsrecht in Estland. *Zeitschrift für Ostrecht*, 1930/3. 225–249.; Gesetze Verordnungen und Staatsverträge betreffend die Staatangehörigkeit in Estland. *Zeitschrift für Ostrecht*, 1930/3. 261–282.; E két mű együttesen klny.-ban is megjelent *Das Staatsangehörigkeitsrecht in Estland* címen. Berlin, 1930. 48 p. E témáról írt német nyelvű művei 1934-ben zárulnak: Das Staatsangehörigkeitsrecht der Republik Estland. Klny. a Leske-Loewenfeld: Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr. VII. k. 80–110. In: *Das Recht der Staatsangehörigkeit der europäischen und auseuropäischen Staaten*. I. Berlin, 1934. 32 p.

¹³¹ Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. Klny. a *Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart* c. folyóiratból. Tübingen, 1928. 102 p. Erről a műről 12 ismertetés látott napvilágot német, észt és magyar nyelven. Később: Die Verfassungsänderung in Estland. Klny. a *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* c. lapból. Berlin–Lipce, 1934. 583–596. p.; Die Verfassungsentwicklung Estlands 1929–1934. Klny a *Jahrbuch des öffentlichen Rechts* XXII. kötetéből. Tübingen, 1935. 48 p.

¹³² A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme. Klny. a *Magyar Kisebbség* 1932. évi számából. 1932. 22 p. Ua.: A világ első büntetőtörvénykönyve, mely a nemzetiség bevallásának szabadságát védelemben részesíti. Résumé: Le premier Code Pénal garantissant la Liberté de Déclaration de la Nationalité. Klny. a *Kenéz-Emlékkönyvből*. Budapest, 1932. 19 p.

¹³³ Uo. 4–5.

¹³⁴ Uo. 6.

hez 1927 július 14-én benyújtott törvényjavaslat, amely ugyyszólván tökéletesen az észk kulturönkormányzatot tette mintájául.¹³⁴ Ezt követően a szerző ismét felhívja a figyelmet arra, hogy Észtország a „nemzetkisebbségi jog” mintaországa, majd rátér a büntető törvénykönyv többszöri átszövegezésén átesett 470. §, majd az 1920-as alkotmány 20. §-ának ismertetésére, mely először deklarálja a nemzetiség szabad meghatározását. Ezután a mű kitér arra, hogy a tanulók anyanyelvét nemzetiségük alapján határozták meg, majd arra, hogy ugyancsak önkéntesen történt a részvétel a nemzeti kisebbségek kulturális önkormányzataiban is. A törvény jelentőségének magyarázatát a szerző később így folytatja: „A büntetőtörvénykönyv fentebb idézett 470. §-a nem nemzetkisebbségi jogi, hanem nemzetiségi jogi szövegezést nyert, aminek egyik indoka az alkotmány közölt 20. §-ának szövege, mely a nemzetiség meghatározásának szabadsága tekintetében nem tesz különbséget többségi és kisebbségi nemzetiség között. Emellett azonban az is elgondolható, hogy a többségi nemzetiség tagját részesíti védelemben a büntetőtörvénykönyv 470. §-a, főleg ott, ahol valamely kisebbségben lévő nemzetiség zárt településével állunk szemben, vagy ha az kulturális vagy gazdasági fölényhez jut, úgyhogy a többségi nép tagjaira gyakorol vonzó hatást.”¹³⁵

A törvénnyel kapcsolatban felmerült kifogások ismertetése után Csekey a nemzetiségi politikával kapcsolatos elméleti összefüggésekre mutat rá, felvonultatva a téma magyar és nemzetközi szaktekintélyeinek megállapításait, mindezzel elvi síkon is igazolva, miért fontos a nemzetiség szabad bevallásának a joga és annak védelme, szankció nélkül miért csak deklaratív jellegű az alkotmány vagy bizonyos törvények által biztosított jog. Ezután következik a büntető jogszabály értékelése annak tartalma és hatása szempontjából.

Az I. világháború után kötött békeszerződések több állam számára kötelezővé tették, hogy biztosítsák nemzeti kisebbségeik számára a jogvédelmet. Erről Csekey a következőket írja: „Azok a formulák azonban, amelyeket törvényhozásilag alkottak, a gyakorlatban teljesen hasznavehetetlennek mutatkoztak, főleg azért, mert minden büntető szankció nélkül szűkölködő proklamatórius kijelentéseket tartalmaztak, amelyek szövegezésük általános hangjánál és határozatlanságánál fogva nélkülözték a hathatós érvényesülésként a lehetőségét.”¹³⁶ Ezzel a csak látszólagos jogvédelemmel állítja szembe a tanulmány írója az észk büntető törvénykönyv ismertetett szakaszát: „Észtországot nem is békeszerződés kötelezte nemzeti kisebbségeinek a védelmére, hanem mindössze az a deklaráció, amelyet 1923 szeptember 17-én adott le az észk köztársasági kormány a Nemzetek Szövetségének, amelyben jogilag kötelező formában biztosította, hogy a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó általános alapelveket, amelyek lényegükben a nemzeti kisebbségek védelmét magukban foglaló nemzetközi szerződések tartalmával megegyeznek, az állam területén belül élő nemzetiségeket illetőleg meg fogja valósítani.

„Ebben rejlik ime az észk büntetőtörvénykönyv 470. §-ának legnagyobb jogi jelentősége, hogy ez a legelső belső államjogi konkrét biztosítása a nemzeti kisebbségekkel szemben azoknak a jogoknak, amelyeket az egyes államok nemzetközi szerződések alakjában, vagy a Nemzetek Szövetségének tett deklarációikban ünnepélyesen elvállaltak és amelyeknek érvényesítésére beljogilag magukat alaptörvényileg kötelezték.”¹³⁷ Az észk törvény gyakorlati hasznára utalnak a következő gondolatok is: „Arra való tekintettel, hogy a nemzeti kisebbségek éppen az állami hatóságokkal szemben tudnak legnehezebben bol-

¹³⁵ Uo. 8.

¹³⁶ Uo. 19.

¹³⁷ Uo.

dogulni, ennek az alapelvnek kétségkívül rendkívül nagy jelentősége van. Éppen az ezekkel a rendelkezésekkel való összehasonlításból tűnik ki azonban az észt büntetőtörvényszakasz óriási hordereje. Ez ugyanis nemcsak a hatósági visszaélésekkel szemben nyújt védelmet, hanem e szabadságnak magánszemélyek részéről való megsértésével szemben is, legyenek azok munkaadók, feljebbvalók vagy bármely más harmadik személyek, akiknek a révén főleg a gazdasági függőség veszedelme révén forog fenn a befolyásolás lehetősége.¹³⁸

Röviden említsük meg, hogy Csekey 1941-ben ismét visszatér a fenti témához.¹³⁹ Az előzőekhez képest annyi az eltérés, hogy a munka kiter az erdélyi jogász–politikus Mikó Imre („az erdélyi képviselők szónoka”) hozzászólására,¹⁴⁰ mely a Magyar Országgyűlés Képviselőházában hangzott el 1941-ben a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslat tárgyalásán: „Ugyancsak Mikó hangsúlyozta, hogy ezt a javaslatot a nemzetiségi jog fejlődése szempontjából legalább annyira korszakalkotónak tartja, mint az 1935. febr. 1-én hatályba lépett 1929. március 26-i észt büntetőtörvénykönyv 470. §-át. Ez ugyanis először helyezte büntetőjogi védelem alá a nemzetiség szabad bevallását, amikor kimondta, hogy: »Aki bűnös abban, hogy erőszak alkalmazásával, büntetendő fenyegetéssel, hatalmi visszaéléssel vagy gazdasági függőség kihasználásával nagykorú polgárt befolyásol abban, hogy nemzetiségét, illetőleg a törvényben megállapított esetekben gyermekeinek nemzetiségét saját akarata ellenére állapítsa meg, vagy a megfelelő megállapításról lemond, hat hónapot meg nem haladó fogházzal büntetik. A kísérlet büntetendő.«¹⁴¹

Visszakanyarodva Csekey munkásságának kronologikus tárgyalásához, az 1932-ben, Magyarországra történő visszatérése után megjelent művével kell foglalkoznunk, amelyben Észtország államháalulásának történetét és államrendjét elemezte.¹⁴² Ebben a munkájában alapos és logikus áttekintést nyújt többek között Észtország történelméről, gazdaságáról, nemzetközi kapcsolatairól, a művelődési életéről, az alkotmányról és a közigazgatásról, a nemzetiségi viszonyokról stb., mintegy összefoglalva ezzel saját korábbi észtországi tevékenységét is. Emellett a szerző saját, Észtországgal kapcsolatos munkáira is előszeretettel utal, részben olyan megállapításait is szerepelteti, amelyek korábban csak német nyelvű munkáiban láttak napvilágot.

¹³⁸ Uo. 20.

¹³⁹ A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelme. *Kisebbségvédelem*, 1941/3–4. 1–8.

¹⁴⁰ Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből. Kolozsvár, 1944. 314. Mikó a javaslatot „... az észt büntetőtörvénykönyvnek a nemzetiség szabad bevallására vonatkozó rendelkezésével egyenlő fontosságúnak mondja.” – Ez természetesen egyértelmű utalás Csekey munkáira, s erre a későbbiekben még két ízben kerül sor: „Találón mutat rá Csekey István arra, hogy a nemzetiségi jog kiépítése terén Európában a három finnugor testvérállam vezet. Észtország valósította meg elsőnek a nemzeti kisebbségek kulturális autonómiáját, Finnország a tíz százalékos svéd nemzetiségnek ötvenszázalékos nyelvhasználati jogot biztosított alkotmányában...” (Uo. 487.). Később: „Csekey István az észtországi kulturális autonómia itthoni és utóállamokbeli alkalmazását ajánlja...” (Uo. 497).

¹⁴¹ *A nemzetiségi érzület...* (1941): 4.

¹⁴² Észtország államháalulásának története és államrendje. Klny. a Kecskeméten működő egyetemes ref. jogakadémia százéves fennállása alkalmából kiadott *Emlékkönyv*-ből. Kecskemét, 1932, 35 p.

A nemzetközi kapcsolatokat tárgyaló résznél indokolt röviden elidőznünk, mivel függetlenül attól, hogy konkrétan nem esik szó a nemzeti kisebbségekről, Csekey leszögezi, hogy a szomszédokkal fenntartott viszony általában fontos szerepet játszhat egy állam kisebbségi politikájában. „Észtországnak mint különös geopolitikai fekvésű, úgynevezett »ütközőállamnak«, az az érdeke, hogy szomszédjaival a lehető legjobb viszonyban éljen; leghatalmasabb szomszédjával szemben azonban ezt a magatartást gyakran zavarta a kommunista agitáció. Ennek ellenére is sikerült mindkét állam kormányának az egymás közötti korrekt viszony fenntartása. Panasz még csak az Észtországon át vezető átmeneti orosz forgalom lebonyolítása körül sem merült fel. ... Észtországnak geopolitikai fekvése, amely összekötő kapocsá teszi Kelet és Nyugat között, nemzetközi politikájában tartózkodást parancsol. Viszont ez a nemzetközi szükségszerűség válhatik jövőendő fennmaradásának szilárd alapjává.”¹⁴³ A nemzeti kisebbségek kulturális önkormányzatáról a szerző tizenkét sorban számol be az alkotmányt és a közigazgatást bemutató résznél, röviden összefoglalva a leglényegesebb kérdéseket.

A *nemzetiségi viszonyokról* szóló részt érdemes hosszabban is idéznünk, mivel az érdekes adalékokkal szolgál az észtországi nemzetiségi politika jobb megértéséhez:

„Észtország nemzeti állam, amennyiben a lakosság 87,7%-a észt. Az utolsó, 1922-i népszámlálás alapján a 12,3% nemzeti kisebbség a következőképpen oszlik meg: 8,2% orosz, 1,7% német, 0,4% zsidó és 1,3% egyéb (főleg finn, lett és lengyel). Az ország minden részében az észtek teszik ki a többséget, kivéve Petseri (Peschur) kerületet, ahol a népesség 63,8%-a orosz vagyis szetu¹⁴⁴ (setukene), amely népfaj észt eredetű, de nem Esztónia, hanem a szomszédos Pihkva (Pskov, Pleskau) kormányzóságban tiszta orosz fennhatóság alatt élve, nyelvre, vallásra és szokásokra nézve teljesen eloroszosodott, de eredeti népviseleténél és népszokásainál fogva még ma is néprajzi tanulmányozásra érdemes... Bizonyos, hogy az észtországi nemzeti kisebbségi kultúraautonómia szinte egyedülálló liberalitásában a világon. Megalkotásának két adottság kedvezett. Az egyik a nemzeti kisebbségek aránylagos és abszolút kis száma, a másik pedig azoknak [ez természetesen csak a balti német földbirtokosokra értendő – B. A.] elszegényedése a radikális földbirtokreform következtében. Innen van, hogy a szomszédos Lettország kisebbségi iskolatörvényén kívül nincs még liberalitásában hozzája fogható törvényhozási alkotás. Észtország lakosainak 97,3%-a észt állampolgár. A 2,24% külföldi kétharmad részét állampolgárság nélküli (Staatenlose) orosz emigránsok és menekültek teszik ki.”¹⁴⁵

Az észt mezőgazdaság helyzetének bemutatásánál hosszabban időzik a szerző az agrár-reform kérdésénél, amelynek végrehajtásáról és utóéletéről részletes képet rajzol. Meg-

¹⁴³ Uo. 18–19. A két világháború közötti szovjet–észt viszonyban az észtországi oroszok helyzete gyakorlatilag nem játszott szerepet, mivel a szovjet vezetés megbízhatatlannak tartotta őket.

¹⁴⁴ A szetukról bővebben: Jacsev Nikolai: Európa felelőssége kisebbségei identitásának megőrzésében. (A szetuk múltja, jelene és jövője.) *Kisebbségkutatás*, 2002/2. 570–584.

¹⁴⁵ Uo. 25–26.

említve, hogy kb. 200 ezer észt volt kénytelen korábban kivándorolni a fennálló agrárviszonyok miatt, Csekey így folytatja:

„Ennek az egészségtelen földbirtokmegoszlásnak s a belőle folyó szociális és gazdasági mérlegelésnek eredménye volt az a rendkívül radikális *földbirtokreform* amely az alkotmánygyűlés részéről 1919 október 10-én elfogadott törvényben nyert kivítelt. Ez a törvény az észt szabadságharc legnehezebb napjaiban kelt, erősen szocialisztikus eszméáramlatok hatása alatt. Arról volt szó, hogy a nincsteleneket a bolsevizmus veszélyével szemben röghöz kell kötni, s a szabadságharcban részt vett harcosokat földosztással kell jutalmazni. A reformot megkönynyítette, hogy a nagybirtok úgyszólván kizárólag a balti németiség kezén volt, s ezt az észt a XIII. század óta ellenségének tekintette. Így a nagybirtok 96.6%-át kisajátították, s úgyszólván konfiskálták, amennyiben a birtokok élő leltárát az 1914. évi piaci árral kárpóolták, míg a holtat a kisajátítás idejebeli értékkel, magáért a földbirtokért pedig az 1926 március 5-i törvény alapján 60 év alatt törlesztendő, 2.66%-os kamatozású állami zálogleveleket adtak, de a föld értékét úgy állapították meg, hogy egy orosz rubel 20 észt centnek felel meg. Hogy ez az igazságtalan földreform nagyon is magán viseli a történelmi kényszerűség bélyegét, azt maguk az észtek is elismerik. Viszont az is bizonyos, hogy e földosztás nélkül aligha lehetett volna a bolseviki veszedelmet megakadályozni, úgy hogy a volt nagybirtokosoknak két rossz közül még mindig a kisebbik jutott. Emellett az észt nép szerezte vissza fegyverrel az ország földjét a bolsevikiéktől.”¹⁴⁶

A mű végén esik szó az egyházügyről, melynek egyes adatai ugyancsak fontossággal bírnak a kisebbségek szempontjából:

„Észtországban a vallásügy tisztán magánügy. A vallási társulatokról és azok szövetségeiről 1925 november 12-én hozott törvény az egyházakat, illetve azok községeit teljesen a magánegyesületek mintájára kezeli. ... A vallásoktatást az elemi iskolákban az 1923. évi népszavazás tette ismét kötelezővé, a középiskolákban azonban fakultatív.

Az 1922. évi népszámlálás adatai szerint a lakosság 78,32%-a lutheránus vallású, 18,8% görög-orthodox, 0,98% methodista, 0,41% zsidó és 0,22% római katolikus.

Az *evangélikus egyház* teljesen autonóm vallási társulat. ... Az 1925. évi adatok szerint az észt lutheránus egyház 140 községből és 14 prépostságból áll 124 lelkésszel. A német nemzeti kisebbség egyházközségei egy prépostkerületet alkotnak, de a konzisztórium közös.

A görög-orthodox egyház 1918-ban elvált a moszkvai patriarchátustól és autonóm »észt apostoli orthodox egyházat« alkot. Első metropolitáját a konstantinápolyi patriarcha szentelte föl. Egyházigazgatási funkcióiban a szent zsinat és a három püspök a segédszervei. Annak, hogy az észtek közül többen görög-

¹⁴⁶ Uo. 28.

¹⁴⁷ Uo. 30–31.

¹⁴⁸ A húszéves Észtország új alkotmánya. Klny. a *Turán* 1937–1938. évi XX–XXI. kötetének 1–2. füzetéből. Budapest, 1939. 5 p.

orthodox hitre tértek át, az orosz politika volt az oka, mert egy korszakban csak ilyen áron juttatta földhöz a földéhes parasztokat.”¹⁴⁷

A liberális demokráciának nevezett észt politikai rendszer 1932-ben válságba jutott, s az autokratikus berendezkedés felé vette útját. A demokratikus alapelvekhez való visszatérés 1937-ben kezdődött új alkotmány elfogadásával. Csekey egy rövid munkában¹⁴⁸ ismerteti az 1938. január 1-jén hatályba lépett új alaptörvény leglényegesebb pontjait. Ebben nem esik szó a kisebbségek helyzetét közvetlenül befolyásoló változásokról. Az 1930-as években különösebb változás nem is ment végbe ezen a téren. Figyelemre méltó azonban az írás vége felé található mondat: „Érdekes intézménye az új észt alkotmánynak, hogy néhány rendelkezésében kifejezetten befolyásolták a magyar példák.”¹⁴⁹ Amennyiben ez valóban így volt, akkor ez egyértelműen Csekey német, francia és észt nyelven megjelent – a magyarországi jogrendszerrel foglalkozó – műveinek is köszönhető.

1940-ben jelenik meg az utolsó műve¹⁵⁰ Csekeynek, mely érinti az észtországi kisebbségek helyzetét. Az agrárreform – a szerző korábbi műveihez hasonló – rövid bemutatásának végén a következőket olvashatjuk: „Az észt földreform jó és rossz tanulságai mindenestre okulásunkra lehetnek a nálunk küszöbön álló nagy földbirtokpolitikai reformnál.”¹⁵¹ Az észt történelemből merített tanulságok levonását Csekey így folytatja: „Egy másik kérdés, amiben mintaképpül szolgálhatna Észtország, a *kisebbségi kérdés* legemelkedettebb megoldása. Igaz, hogy Eesti éppannyira nemzeti állam, mint a jelenlegi Csonka-Magyarország. Mindössze 12%-ra rúg a nemzeti kisebbségek aránya. Így 1925-ben minden nagyobb kockázat nélkül Észtország alkotta meg a világ legliberálisabb nemzetiségi törvényét ... Igaz, hogy ezt csak a körülbelül tizenhétzet számláló németek és az ötödfélezerre rúgó zsidók valósították meg. A többé-kevésbé zárt területen élő hét és fél-ezer svéd és mintegy kilencvenezer orosz nem vállalta a nemzetkisebbségi kulturális önkormányzat költségeit. Az alkotmány rendelkezései értelmében ugyanis, minthogy a közigazgatási egységekben számuk az 50%-ot meghaladja, joguk van anyanyelvük használatára a közigazgatásban és iskoláztatásban egyaránt. A nemzetkisebbségi kulturális önkormányzat főleg az iskolaügy autonóm megoldása tekintetében hatalmas fegyver az illető nemzetkisebbség kezében, de nagy anyagi megterheléssel is jár, mert az állam az oktatásügy céljaira csak annyi támogatást biztosít, amennyi számarányánál fogva esik az egész népességből az illető nemzeti kisebbségre.”¹⁵²

Jogászok és egyéb szakemberek művei

Ebben a csoportban olyan kézikönyvekben, monográfiákban és szakmai folyóiratokban megjelent művek szerepelnek, amelyek szerzői nem a néprokonsági eszme, és Finnország vagy Észtország iránti érdeklődésük miatt foglalkoztak az általunk tárgyalt kérdéssel, hanem a kisebbségek jogi helyzetét, nemzetközi védelmét bemutatva térnek ki ezekre az országokra is. Megközelítési módjuk, elemzésük tárgyilagos, a megírást nem a személyes tapasztalatok motiválták, céljuk általában a nemzetközi összehasonlítás. Szemé-

¹⁴⁹ Uo. 4.

¹⁵⁰ Mire tanít Észtország? (Az észt állami függetlenség 21. évfordulóján a Turáni Társaságban tartott előadás.) *Turán*, 1939–40. 11–15.

¹⁵¹ Uo. 13.

¹⁵² Uo.

lyes érzelmek, szimpátiák nem keverednek az ismertetésbe. Az előző csoporthoz képest többször és alaposabban esik szó Ahvenanmaa státusáról. Elsősorban Észtországgal kapcsolatban természetesen többször is felmerül Csekey István neve, de az is nyilvánvaló, hogy nem minden tényanyag származik tőle. Mivel a kisebbségek védelmének fontosságát leginkább a kisebbségben élők érzékelték, több mű is a szomszédos országokban élő magyar szakemberek tollából származott.

Balogh Arthur a kisebbségek nemzetközi védelméről 1928-ban megjelent művében¹⁵³ részletesen foglalkozik a finn és észt gyakorlattal is. Szó esik Finnországnak a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé 1921-ben terjesztett memorandumáról, majd az észt kormány hasonló 1923-as nyilatkozatáról, ezek nemzetközi jogi értelmezéséről, Ahvenanmaáról, hosszabban a kulturális autonómia előnyeiről és annak észtországi alkalmazásáról.¹⁵⁴

Buza Lászlónak a kisebbségek jogi helyzetével foglalkozó 1930-ban megjelent műve hasonló jellegű.¹⁵⁵ A fent említett témák és jogi értelmezések mellett kiemelendő, hogy hosszan foglalkozik Ahvenanmaa kérdésével, amiről külön írása is napvilágot látott.¹⁵⁶

Gosztonyi Pál a *Magyar Külpolitika* című folyóiratba írt rövid cikket¹⁵⁷ 1939-ben, ugyancsak Ahvenanmaa státusáról. Ahogyan történelmi visszapillantásából érződik, őt biztosan nem lehet Finnország iránti elfogultsággal vádolni: „1918-ban a brest-litovski béke után megalakult Finnország teszi rá a kezét és a mai napig is felségjogot gyakorol felette.”¹⁵⁸

A *Kisebbségvédelem* című folyóiratban 1939-ben kelet-európai nemzetiségi statisztikák jelentek meg, beszámolva Finnországról és Észtországról is.¹⁵⁹ A cikk fontosnak tartja kiemelni, hogy 1917 óta sok finnországi svéd Svédországba költözött. Ezzel, a vegyes házasságokkal és az alacsony gyermekszámmal magyarázzák a finnországi svédek arányszámának csökkenését. Más helyi kisebbségek felsorolásakor nem tesznek említést az ott élő zsidókról. A svéd nyelvű oktatási intézmények és sajtó megemlézése mellett az „erős svéd kisebbség” helyzetét kiváltságosnak nevezik, s végül a svéd pártot is megemlítik, mely az 1936-os választásokon a szavazatok 11,2%-át kapta.¹⁶⁰

Az észtországi nemzetiségek számának és változásának ismertetése mellett a kisebbségek kulturális autonómiájára történik rövid utalás. A kisebbségek kulturális önkormányzatainak megalakításához – a törvény szerint – szükséges minimum 3 ezres létszám helyett tévesen 4 ezret tüntetnek fel. Az ezt követő sorokban is több téves, félreértelmezhető, sőt már-már tendenciózus beállítás található. A szerzők szerint az „oroszok és své-

¹⁵³ Dr. Balogh Arthur: *A kisebbségek nemzetközi védelme. A kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján*. Berlin, 1928. 329 p.

¹⁵⁴ Dr. Balogh (1928): 50–51., 202–205., 235., 244., 276., 295–296.

¹⁵⁵ Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete. A békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében*. Budapest, 1930. 432 p.

¹⁵⁶ Buza László: *Az Aland-ügy és a nemzetközi jog*. Klny. a *Sárospataki Főiskola Évkönyve* I. k. 1922. 12–16.

¹⁵⁷ Gosztonyi Pál: *Az Aland szigetek nemzetközi jogi helyzete és Finnország. Magyar Külpolitika*, 1939/11. 7–8.

¹⁵⁸ Uo. 7.

¹⁵⁹ M. E.–R. GY.: *Keletrópai államok nemzetiségi statisztikája. Kisebbségvédelem*, 1939/4–5. 14–19.

¹⁶⁰ Uo. 15–16.

¹⁶¹ Uo. 16.

¹⁶² Uo. 16.

dek szempontjából ez a fakultatív rendszer nem látszott megfelelőnek.¹⁶¹ A megfelelő szó helyett indokoltabb lett volna a *szükséges* szó használata, hiszen az oroszok és svéddek – mivel egy tömbben éltek – akaratukat a helyi önkormányzaton keresztül is érvényesíteni tudták. Ezt követően az orosz kisebbség parlamenti képvisellete kerül szóba: „Az orosz kisebbség különben sem tudott nagy számával arányos képviselőhöz jutni.”¹⁶² Maga a tény igaz, de ezt nem a kulturális autonómia hiányosságai vagy a kisebbségek elleni esetleges diszkriminációk okozták. Az Észtországgal foglalkozó rész utolsó mondata sem mondható éppen szerencsésnek: „1934-ben – a tekintélyi rendszer bevezetésével kapcsolatban – megszűnt a kisebbségek parlamenti képvisellete, ami jogaik fokozatos csorbulását vonta maga után. Most a németek és talán a svéddek is, elhagyják Észtországot, míg az oroszok helyzetét a Szovjetből való függőség változtatja meg gyökeresen.”¹⁶³ Az ún. tekintélyuralmi rendszerben nemcsak a kisebbségek, hanem a többi párt tevékenységét is felfüggesztették, s nem tudunk a kisebbségek helyzetének érdemleges romlásáról. A németek és svéddek nem ezek miatt a problémák miatt kényszerültek elhagyni Észtországot.

1940-ben jelent meg a *Magyar Kisebbség* című folyóiratban Cseresnyés Iván cikke a finnországi kisebbségek helyzetéről. Létszámuk ismertetése után részletesebben foglalkozik a finnországi svéddek oktatási intézményeivel, sajtójával, majd Finnországnak a Nemzetek Szövetsége Tanácsa elé terjesztett memorandumával és Ahvenanmaa kérdésével, amelyről történelmi magyarázatot is ad. A szigetcsoport számára biztosított széles körű autonómiáról ezt írja: „Soha a Nemzetek Szövetsége népkisebbséggel szemben nem volt olyan bőkezűen jogosztó, mint az alandi svéddekkel szemben.”¹⁶⁴ A szerző kitér a finnországi nyelvi vitákra is: „Sajnos, a nemzeti öntudat megerősödése a finn népben is kisebbségellenes hangulatot ébresztett. Ennek kihatása az Aland szigeteken is észlelhető volt, de még inkább Finnország városaiban és különösen az ország területén olyan nagy jelentőségű svéd kultúrával szemben.”¹⁶⁵ Ugyanennél a témánál maradván beszámol még a szerző az egyetemeken, majd a parlamentben lezajlott vitákról a nyelvhasználattal kapcsolatban. Figyelemre méltó a cikk legvégén található rész is, mely a nyelvi kérdésből adódó finnországi ellentétek külpolitikai vonatkozásait értékeli, a svéd közvéleményre gyakorolt hatásán keresztül: „A svéd napisajtó 1935 január óta állandó támadásokat intézett Finnország ellen és a közvélemény ellenzése tiltakozó gyűlésekben nyert kifejezést. Bizonyosra vehető, hogy ez a finn nacionalizmus, amely figyelmen kívül hagyta azokat a nagy szolgálatokat, amelyeket a svéd kultúra részére jelentett, hozzájárult ahhoz, hogy a svéd közvélemény eleinte nem azzal az odaadó lelkesedéssel sietett a megtámadott finnek segítségére, mint ahogy azt az európai közvélemény hitte és elvárta.”¹⁶⁶

Az erdélyi jogász–politikus Mikó Imre 1941-ben megjelent művében ír az 1925-ben Genfben megtartott kisebbségi kongresszussal kapcsolatban dr. Ewald Ammende észtországi német újságíró (politikus) szervező tevékenységéről: „A kisebbségi kultúraautonómia gondolatától áthatva Ammende bejárta mindazokat az államokat, ahol szervezett kisebbségi csoportok éltek és megnyerte őket az európai kisebbségi kongresszus tervének.”¹⁶⁷

¹⁶³ Uo. 17.

¹⁶⁴ Cseresnyés: (1940): 6.

¹⁶⁵ Uo. 7.

¹⁶⁶ Uo. 8.

¹⁶⁷ Mikó Imre: *Huszonkét év. – Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Budapest, 1941. 82–83.

¹⁶⁸ Mikó: (1944): 314.

1944-ben a nemzetiségi jogról és politikáról megjelent monumentális művében Mikó beszámol a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslat tárgyalásáról a Magyar Országgyűlés Képviselőházában 1941-ben: „Mikó Imre, az erdélyi képviselők szónoka, a javaslatot az észtt büntetőtörvénykönyvnek a nemzetiség szabad bevalására vonatkozó rendelkezésével egyenlő fontosságúnak mondja.”¹⁶⁸

* * *

Finnország és Észtország nemzetiségi politikájával – ahogyan láthattuk – számos mű foglalkozott a két világháború közötti Magyarországon. E téma felvetése nem maradt csak a rokon népi mozgalmon belül, hanem túllépett annak keretein a kisebbségi kérdés magyarországi aktualitása miatt. Az általunk az első csoportba (személyes tapasztalatok, rokon népek iránti lelkesedés) sorolt művek a többségi nemzet szempontjából közelítve meg a kérdést egyértelműen pozitívnak, példaértékűnek találták e két állam nemzetiségi politikáját. A felszínen maradványok nem mélyedtek el azonban túlságosan a problémák elemzésében.

Az észtt és finn nemzetiségi politika magyarországi megismertetésében nagyon előkelő hely illeti meg Csekey István jogászprofesszort. Az észtországi nemzeti kisebbségekről, az önkormányzataik számára lehetővé tett kulturális autonómiáról, a törvény keletkezéséről, szövegéről, végrehajtásáról és más – a kisebbségeket is érintő – törvényekről és kérdésekről ő számolt be először, a témát érintő magyar szerzők szinte kivétel nélkül az ő munkáit használták forrásul. Művei kétségkívül hatást gyakoroltak a jogtudomány magyarországi és külföldi szakirodalmára, és az Észtországgal és Finnországgal kapcsolatos más jellegű munkákra. Tudományos művei logikus felépítésűek, a felhasznált adatok pontosak, megbízhatók. Munkáiból érződik a szakirodalom kiváló ismerete, és az, hogy tudományágának világszínvonalú művelője volt. Egyesült benne a szakmai tudás, az elhivatottság és a lelkesedés, mely azonban nem homályosította el kritikai látásmódját. Csekey István írásai révén a kisebbségekkel kapcsolatos bánásmódban az észtt, liberálisabb megoldások nagyobb publicitáshoz jutottak.

A következő forráscsoport, a jogászok által írt kézikönyvek tárgyilagos hangvételűek, a nemzetközi kisebbségi politika ismeretében mutatják be a törvényeket és azok végrehajtását. A szakmai folyóiratokban megjelent cikkek a kisebbségek érdekvédelmét hangsúlyozva azonban egyes esetekben sajnálatosan téves következtetésekre jutottak, mert íróik nem tájékozódtak kellő mértékben a rendelkezésre álló irodalomban.

A néprokongsági eszme és a Finnország és Észtország iránt érdeklődők által írott munkák és a szakértők tollából származó írások lehetővé tették a két világháború közötti Magyarországon, hogy a téma iránt érdeklődők viszonylag teljes, objektív képet alkothassanak az akkori Finnország és Észtország nemzetiségi politikájáról. Kiemelkedik ebből a körből Csekey István tevékenysége, aki munkásságával hozzájárult e kérdések nemzetközi megismertetéséhez is, tanulságos következtetésekre adva alkalmat egész Európa számára az I. világháborút követő évtizedekben.